

Universiteit
Leiden
The Netherlands

“Ze hebben de herinnering aan Auschwitz bezoedeld.”: Een discoursanalyse naar de veranderende berichtgeving over Israël in het Algemeen Handelsblad (later: NRC Handelsblad) en Het Vrije Volk vanaf de stichting van Israël (1948) tot de Eerste Intifada (1987-1988)
Sandijk, Toine van

Citation

Sandijk, T. van. (2023). *“Ze hebben de herinnering aan Auschwitz bezoedeld.”: Een discoursanalyse naar de veranderende berichtgeving over Israël in het Algemeen Handelsblad (later: NRC Handelsblad) en Het Vrije Volk vanaf de stichting van Israël (1948) tot de Eerste Intifada (1987-1988).*

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3672299>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

“Ze hebben de herinnering aan Auschwitz bezoedeld”

Een discoursanalyse naar de veranderende berichtgeving over Israël in het Algemeen Handelsblad (later: NRC Handelsblad) en Het Vrije Volk vanaf de stichting van Israël (1948) tot de Eerste Intifada (1987-1988)

Afb. 1: Een anti-Israël demonstratie naar aanleiding van het bloedbad in de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila in september 1982, waar Israël indirect bij betrokken was. Foto: Rob C. Croes/Anefo/Nationaal Archief

Student: Toine van Sandijk
Email: t.c.a.van.sandijk@vuw.leidenuniv.nl
Begeleider: Dr. J.P. Burger
Inleverdatum: 11 augustus 2023
Master: Journalistiek en nieuwe media (20 ECTS)
Woordenaantal: 17.904

Het citaat in de titel is afkomstig uit Het Vrije Volk van 20 september 1982 (p.1) naar aanleiding van de Libanonoorlog in 1982. De krant verwijst naar de Israëliische premier Begin en defensie-minister Sharon.

Samenvatting

Dat Nederland medio vorige eeuw beduidend meer sympathie voor Israël had dan eind vorige eeuw, is al langer bekend. Maar hoe het discours in Nederlandse kranten verschoof van Israël als slachtoffer naar daderstaat, is nog zelden onderzocht. In deze scriptie staat de vraag centraal hoe het discours in het *Algemeen Handelsblad* (later: *NRC Handelsblad*) en *Het Vrije Volk* over Israël is veranderd vanaf de stichting van Israël (1948) tot de Eerste Intifada (1987-1988). Die vraag heeft als doel om te onderzoeken waar de basis is gelegd voor het huidige daderschap van Israël, en op welke manier dat expliciet en impliciet werd toegepast. *Het Vrije Volk* was in 1948 vol bewondering over hoe Israël een kale woestijnvlakte had veranderd in vruchtbare plekken en hoe de democratische en socialistische staat floreerde in de regio. Het *Algemeen Handelsblad* rechtvaardigde de Joodse staat op basis van het tragische lot van de Joden in Europa.

Met de Suezcrisis bleef Israël een slachtofferstaat, ondanks dat het zelf de aanval was begonnen. Die actie was bedoeld om Israëls positie in de regio te verbeteren. Het nog als kwetsbaar beschouwde land verdedigde zich tegen Arabische landen en Palestijnse invallen.

De sympathie en het slachtofferschap waren tijdens de Zesdaagse Oorlog in 1967 op een hoogtepunt. *Het Vrije Volk* en *NRC Handelsblad* stonden in het begin vol met bezorgde berichten over het geïsoleerde Israël dat zelden zo werd bedreigd met vernietiging. Die angst verdween na enkele dagen en maakte plaats voor grote blijdschap door de behaalde overwinningen. Op foto's en in artikelen werd Israël, ondanks duizenden omgekomen Arabieren, veelal positief of als slachtoffer van de oorlog belicht.

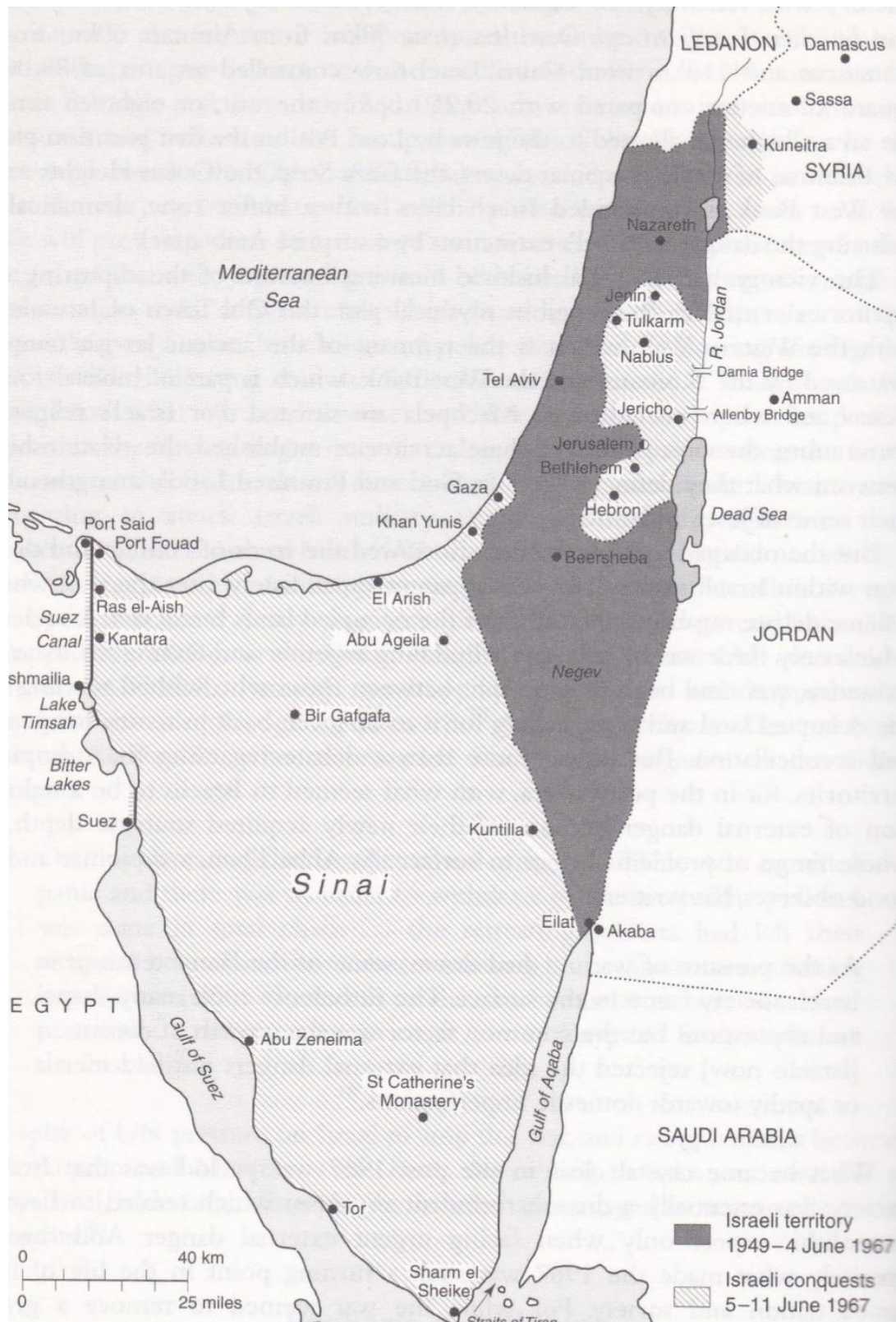
Met de Jom Kippoeroorlog was er iets veranderd. Beide kranten schreven geen gevaar meer voor Israël te zien en zijn onverzoenlijke houding in de vredesonderhandelingen leidde tot een afname van sympathie voor het land. Ook nam de aandacht voor de Palestijnen in beide kranten toe. Van een daderstaat was nog geen sprake.

De Libanonoorlog in 1982 was wel een duidelijk kantelpunt in het discours. De inval in Libanon kostte aan vele Palestijnen en Libanezen het leven en werd door beide kranten fel bekritiseerd. Met het bloedbad in de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila werd dat daderschap versterkt. Vooral *Het Vrije Volk* gebruikten felle woorden als “uitroeiing”, “volkerenmoord” en “massamoord” om Israël als daderstaat te bestempelen. Brieven schrijvers begonnen verwijzingen naar de Holocaust te maken en vroegen zich af waarom nota bene de Joden met hun verleden zo wreed bezig waren. Op foto's waren ditmaal veelal niet-Joodse slachtoffers te zien.

Tijdens de Eerste Intifada was het beeld in de media dat Israël met zwaarbewapende soldaten hard ingreep tegen met stenen gooiende Palestijnen. Dat leidde tot een toename van het beeld van Israël als daderstaat en tegelijk werd het slachtofferschap van de Palestijnen vergroot. Zelden tot nooit kwam Israël nog positief in het nieuws. Een cartoonist in *Het Vrije Volk* vereenzelvigde Israël zelfs met nazi-Duitsland, iets dat in 1967 ondenkbaar zou zijn geweest.

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Voorwoord	7
1. Inleiding	9
2. Theoretisch kader	13
2.1 <i>Wat is discours?</i>	13
2.2 <i>Historiografie over het Israël-Palestinaconflict</i>	14
2.2.1 <i>Buitenlandse studies</i>	14
2.2.2 <i>Nederlandse studies</i>	16
2.2.3 <i>De Nederlandse regering en de publieke opinie ten aanzien van Israël</i>	17
2.3 <i>Slachtoffer- en ouderschap</i>	19
2.4 <i>Deelconclusie</i>	20
3. Methode	22
3.1 <i>Onderzoeksopzet</i>	22
3.2 <i>Krantenkeuze</i>	23
3.2.1 <i>Het Vrije Volk</i>	24
3.2.2 <i>Het Algemeen Handelsblad (later: NRC Handelsblad)</i>	25
4. Resultaten	27
4.1 <i>De stichting van Israël en de Eerste Arabisch-Israëlische oorlog (1948)</i>	27
4.2 <i>Suezcrisis (1956)</i>	30
4.3 <i>De Zesdaagse Oorlog (1967)</i>	34
4.4 <i>De Jom Kippoeroorlog (1973)</i>	39
4.5 <i>De Libanonoorlog (1982)</i>	43
4.6 <i>De Eerste Intifada (1987-1988)</i>	48
Conclusie en discussie	53
Bibliografie	58
Bijlagen	64
<i>Bijlage 1: Chronologie van belangrijke gebeurtenissen</i>	64
<i>Bijlage 2: Verantwoording kwalitatieve inhoudsanalyse</i>	66

Afb.2: De door Israël veroverde gebieden tijdens de Zesdaagse Oorlog (Bregman, 2000:60).

Voorwoord

Met veel interesse heb ik het Israël-Palestinaconflict het afgelopen half jaar bestudeerd. Tijdens het schrijven werd opnieuw duidelijk hoe veelbewogen de situatie daar is. Op meerdere momenten werden vanuit Israël en de Gazastrook raketten afgeschoten, pleegden Palestijnen aanslagen op Joden en viel het Israëlische leger met grof geweld plaatsen op de Westelijke Jordaanoever binnen om Palestijnen op te pakken. Aan beide kanten vielen doden en gewonden, vooral aan Palestijnse kant. Er hoeft maar een klein vuurtje te ontstaan en de continu aanwezige spanningen kunnen in een mum van tijd weer oplaaien tot een kortdurende oorlog. Het is niet de vraag óf maar wanneer het weer tot een confrontatie komt. Ondertussen gebeurt er niets op diplomatiek vlak en neemt de afkeer naar elkaar alleen maar toe.

Op dat soort momenten moet ik denken aan een ontroerend fragment in het televisieprogramma *Het Beloofde Land*, waarin presentator Coen Verbraak Nederlanders met een joodse achtergrond in Nederland en Israël interviewde. Op de vraag van Verbraak hoe zij aankeken tegen de in 1995 vermoorde oud-premier Yitzhak Rabin, die met de Palestijnen de Oslo-akkoorden sloot, barstten sommigen nog in tranen uit. Het vredesproces was door die aanslag ontspoord, zo was het eenduidige oordeel, en daarmee verdween hun hoop op een definitieve vredesoplossing. Sindsdien is er zelden nog serieus onderhandeld. In mijn ogen was dat het meest aangrijpende fragment in de serie, omdat alle geïnterviewden snakten naar een betere verstandhouding tussen beide partijen.

Tot slot wil ik mijn scriptiebegeleider Peter Burger bedanken voor de tips en aanbevelingen. Ook tweede lezer Alexander Pleijter bedank ik voor zijn gegeven feedback.

T.C.A. van Sandijk

Leiderdorp, augustus 2023

Lijst van afbeeldingen, tabellen en grafieken

Afbeeldingen

<i>Afb.1:</i> Een anti-Israël demonstratie in september 1982 tijdens de Libanonoorlog.....	1
<i>Afb.2:</i> De door Israël veroverde gebieden tijdens de Zesdaagse Oorlog.....	6
<i>Afb.3:</i> Israëlische soldaten tekenen een route in het zand.....	33
<i>Afb.4:</i> Door Israël gevangen genomen Egyptische soldaten.....	33
<i>Afb.5:</i> Een Israëlische militair houdt Egyptische krijgsgevangenen in de gaten.....	38
<i>Afb.6:</i> Een gewonde Israëlische soldaat wordt geholpen.....	38
<i>Afb.7:</i> Een door Israël gedode Syrische soldaat.....	41
<i>Afb.8:</i> Een spotprent met premier Begin als monsterlijk figuur.....	43
<i>Afb.9:</i> Een Palestijns meisje en haar broertje voor hun verwoeste huis.....	47
<i>Afb.10:</i> Lijken liggen op straat na het bloedbad in vluchtelingenkamp Sabra.....	47
<i>Afb.11:</i> Palestijnse jongeren bekogelen Israëlische militairen in de Gazastrook	50
<i>Afb.12:</i> Een vogelverschrikker met een nazi-uniform en Auschwitzkleding.....	51

Tabellen

<i>Tabel 1:</i> De Nederlandse publieke opinie jegens Israël tussen 1948 en 1988 in procenten.....	18
--	----

Grafieken

<i>Grafiek.1:</i> Geschatte abonneeaantallen van <i>Het Vrije Volk</i> en het <i>Algemeen Handelsblad</i>	25
---	----

1. Inleiding

Dit jaar wordt het 75-jarige bestaan van Israël gevierd. Voor mensen die het land een warm hart toedragen, is dat ongetwijfeld een mooie mijlpaal. Een ander deel verguist het land al sinds de oprichting op 14 mei 1948. Dat wereldwijde anti-Israëlische sentiment is de laatste decennia gegroeid (Segev & Miesch, 2011:1948). Waar Israël vroeger bekend stond als zwak en in het nauw gedreven, wordt het land tegenwoordig vooral als veroorzaker van geweld gezien. Amnesty International berichtte recent in haar jaarlijkse rapport over het dodelijkste jaar op de Westelijke Jordaanoever in tien jaar en betichtte Israël in hetzelfde rapport van een “apartheidsregime” tegen Palestijnen.¹ De mensenrechtenorganisatie doelt daarbij op hoe het land hen als tweederangsburgers behandelt. Ook Israëls besluit om illegale nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever te legaliseren stuitte op felle internationale kritiek.² En daarnaast ontving het land recent kritiek voor de dood van Al Jazeera-journaliste Shireen Abu Akleh toen ze verslag wilde doen van een Israëlische inval in de Palestijnse stad Jenin.³ Weliswaar was haar dood geen opzet, zo bleek uit onderzoek. Maar de Israëlische autoriteiten verdraaiden direct de feiten en bovendien is niemand voor haar dood verantwoordelijk gehouden, zoals in het verleden wel vaker met buitenlandse journalisten gebeurd is.⁴ Het is een kleine greep van gebeurtenissen waarbij Israël internationaal onder vuur lag. Dat beeld staat in schril contrast met hoe het land bij de oprichting werd afgeschilderd.

In 1947 stemden de Verenigde Naties in met een delingsplan, waarbij Palestina werd opgesplitst in een Arabische en Joodse staat. De Arabieren accepteerden het plan niet, omdat zij vonden dat de Joden te veel land kregen toebedeeld (Morris, 2008:396). Na Israëls onafhankelijkheid vielen de Arabieren het Heilige Land aan om de Arabische Palestijnen te beschermen. De wereld zag Israël met ruim 600.000 inwoners als de zwakke David strijden tegen een potentieel van tientallen miljoenen Arabieren uit omliggende landen, die de sterke Goliath moesten voorstellen (Morris, 2008:81, 398).

Vanuit Nederland ging de stichting van Israël gepaard met grote sympathie (Gans, 2016:162). Het schuldgevoel over de Holocaust speelde pas later, maar elke zuil in het toen nog verzuilde Nederland had iets gemeen met Israël; de Nederlandse socialisten keken vol bewondering naar de

¹ Amnesty International Report 2022/23: The State of the World’s Human Rights. <https://www.amnesty.nl/actueel/jaarboek-2023>, gepubliceerd op 28 maart 2023 en geraadpleegd op 18 juni 2023.

² NOS, (2017). “Internationale kritiek op Israël na legalisering nederzettingen”, <https://nos.nl/artikel/2157063-internationale-kritiek-op-israel-na-legalisering-nederzettingen>, geraadpleegd op 18 juni 2023. Trouw (2017), “Harde kritiek op Israëlische wet voor nederzettingen”, <https://www.trouw.nl/nieuws/harde-kritiek-op-israelische-wet-voor-nederzettingen~b4202ab0/>, geraadpleegd op 27 juni 2023.

³ Bateman, T. (2022), “Shireen Abu Aqla: Israel says ‘high probability’ soldier killed reporter”, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-62793579>, geraadpleegd 27 juni 2023.

⁴ De Volkskrant, 9 mei 2023 <https://12ft.io/proxy?q=https%3A%2F%2Fwww.volkskrant.nl%2Fnieuws-achtergrond%2Fzeker-twintig-journalisten-gedood-door-israelisch-geweld-maar-nooit-iemand-vervolgd%7Eb590a3d2%2F>, geraadpleegd op 21 juni 2023.

succesvolle opbouw van de socialistische staat; de liberalen koesterden Israël omdat het als enige land in de regio een democratie kende; en de christelijke partijen voelden een gemeenschappelijke band vanwege hun verbondenheid met het Beloofde Land (Michman et al., 1999:239-240. Wallet, 2017:449. Grünfeld, 1984:14).⁵

Met de Suezcrisis in 1956 en de Zesdaagse Oorlog in 1967 bleef die solidariteit met Israël hoog. Zo stuurde Nederland veel wapens en geld die kant op. “Dit is geen sympathie meer; Nederland heeft zich met Israël geïdentificeerd”, zei de Israëlische ambassadeur nadat Nederland miljoenen gulden voor dat land had opgehaald (Grünfeld, 1984:14). De Zesdaagse Oorlog was volgens Grünfeld (1984:14) en Michman et al. (1999:240) het hoogtepunt in de Nederlandse sympathie voor Israël. Die sympathie verminderde vervolgens door onder meer het bezet houden van Palestijnse gebieden en het harde optreden in de Libanonoorlog en de Eerste Intifada (Ensel, 2014:46,100. Gans, 2016:33. Digan, 2016:257).

Volgens socioloog Abram de Swaan zijn mensen over het algemeen weinig bezig met buitenlandse conflicten (Ensel, 2014:19). Voor het Israël-Palestinaconflict geldt dat niet vanwege de lange duur en de sterke verbondenheid die mensen voelen met een van beide partijen. Zodra er onlusten zijn op de Westelijke Jordaanoever of in de Gazastrook, heeft dat invloed op hoe joodse Nederlanders behandeld worden. Zo worden Nederlanders met een keppeltje op hun hoofd uitgescholden en ontvangen joodse instellingen dreigmails (Ensel, 2014:110, 249).

Die gevoeligheid is ook te zien in de mediaberichtgeving. Er zijn weinig conflicten die zo gepolariseerd zijn en zoveel reacties oproepen als het Israël-Palestinaconflict. De *Jeruzalem bureau chief* bij *The New York Times* verwonderde zich over hoe sommige lezers over de kleinste details klaagden (Viser, 2003:114). Voormalig hoofdredacteur van NOS Nieuws, Marcel Gelauff (2021), bevestigde de “soms emotionele en verwijtende reacties” op de berichtgeving. Toen bekend werd dat Nasrah Habiballah NOS-correspondent van Israël en de Palestijnse gebieden werd, zorgde dat voor veel discriminerende berichten vanwege haar islamitische naam (Algemeen Dagblad, 2022). Oud-correspondent Joris Luyendijk (2006:113-114) schreef een boek over zijn ervaringen in het Midden-Oosten. Tijdens zijn verblijf in Israël ontving hij naar eigen zeggen een onophoudelijke stroom aan berichten, inclusief faxen met hakenkruizen. Ook werd hij geregeld bedreigd. Er rust immers een grote verantwoordelijkheid op de schouders van correspondenten, omdat zij de beeldvorming in hun berichtgeving over het conflict kunnen beïnvloeden (Wolfsfeld, 1997:3-4). Journalisten kiezen welke bronnen ze raadplegen, interpreteren gebeurtenissen en construeren op die manier een verhaal.

In het algemeen wordt gesteld dat de politieke linkerzijde in Nederland een meer anti-Israëlische houding aanneemt dan de rechterzijde (Ensel, 2014:47). Die laatste groep ziet Israël vooral als een land dat zich verdedigt tegen terroristen als Hamas en andere anti-Israëlische groeperingen. De

⁵ Zie ook: J. Boom (2001), “Op de golven van Nederland-Israël”, in: *De Groene Amsterdammer* <https://www.groene.nl/artikel/op-de-golven-van-nederland-israel>, geraadpleegd op 18 mei 2023.

linkerzijde ziet de Palestijnen juist als vrijheidsstrijders die onderdrukt worden en terugvechten om hun geconfisqueerde land terug te krijgen. Uit een aantal enquêtes onder politieke partijen in de tweede helft van de vorige eeuw is goed zichtbaar dat de PvdA sneller neutraal of pro-Palestijns werd dan de VVD (Michman et al., 1999:241. Digan, 2016:241).

Het *Algemeen Handelsblad* (vanaf 1970: *NRC Handelsblad*) was decennia verbonden aan de VVD en *Het Vrije Volk* was de partijkrant van de PvdA (Van der Plasse, 2005:98). Omdat beide kranten vroeger ideologisch ver uit elkaar lagen, is het interessant om te onderzoeken hoe zij vroeger schreven over Israël. Deze scriptie analyseert middels een discoursanalyse – kort gezegd: een analyse van het taalgebruik naar impliciete en expliciete waardeoordelen – deze twee grote landelijke dagbladen in de tweede helft van de vorige eeuw. De volgende hoofdvraag staat hierin centraal:

Hoe is het discours over Israël in het Algemeen Handelsblad (later: NRC Handelsblad) en Het Vrije Volk veranderd vanaf de stichting van Israël (1948) tot de Eerste Intifada (1987-1988)?

Het doel van deze hoofdvraag is om inzicht te krijgen in hoe de Nederlandse pers impliciet en expliciet naar het Israël-Palestinaconflict keek, hoe dat in de loop der tijd is veranderd en welke factoren of gebeurtenissen significant aan deze verandering hebben bijgedragen. Bovendien kan het veranderende discours indirect iets zeggen over wanneer de lezers van beide kranten en daarmee de publieke opinie naar Israël als daderstaat gingen kijken. In de tweede helft van de vorige eeuw waren kranten namelijk belangrijke informatiebronnen voor de Nederlander. Berichtgeving in kranten is van invloed op hoe lezers naar het conflict keken. Lezers vormen door nieuwsberichten een beeld van een gebeurtenis. Zonder persbureaus en correspondenten zouden mensen immers weinig meekrijgen van wat zich in de wereld afspeelt (Shoemaker & Reese, 1991:33).

Inhoudsanalyses van Nederlandse en buitenlandse kranten naar Israël zijn al veelvuldig gedaan. Opvallend is het grote aantal studies naar Amerikaanse en Britse kranten (Peterson, 2015. Dunsky, 2008. Durante & Zhuravskaya, 2018. Sanz Sabido, 2015. Neureiter, 2017. Zaher, 2009). In Nederland hebben onder meer Deprez et al. (2011) een inhoudsanalyse gedaan van een aantal landelijke Nederlandse dagbladen. Omdat deze scriptie kijkt naar Israël als dader en slachtoffer, is het van belang om te behandelen hoe dergelijke termen worden geconstrueerd (Christie, 1986. Bosma et al., 2018. Vanderveen, 2011). Door welke factoren wordt iemand bijvoorbeeld als slachtoffer erkend?

In eerder uitgevoerde inhoudsanalyses naar het Israël-Palestinaconflict valt op dat er relatief weinig onderzoek is gedaan naar langere periodes. Dat is juist van belang om die verandering van slachtoffer- naar daderstaat te onderzoeken. Een vergelijking tussen twee kranten is van belang om te onderzoeken hoe beide resultaten zich tot elkaar verhouden. Bovendien zijn beide kranten goed online toegankelijk en vertegenwoordigden ze een relatief grote groep lezers. Verder past een deel van bovenstaande studies een framinganalyse toe. Deze scriptie past een discoursanalyse toe, omdat een dergelijke analyse Israël beter als dader- of slachtofferstaat kan construeren.

De hoofdvraag is opgedeeld in drie deelvragen. Er is gekozen voor twee kranten om de resultaten te kunnen vergelijken. De verwachting is, afgaande op de kritischer houding van de sociaaldemocraten, dat *Het Vrije Volk* kritischer op Israël was dan het *Algemeen/NRC Handelsblad*.

Deelvraag 1: In welke krant was het discours over Israël kritischer?

Uit eerdere studies en enquêtes komt naar voren dat de Zesdaagse Oorlog het begin van een kantelpunt was, wat vervolgens in de jaren zeventig werd versterkt (Gans, 2016:180). Zo werden de Palestijnen zichtbaarder, nam het schuldgevoel voor de Joden af en begonnen steeds meer mensen zich ongemakkelijker over het beleid van Israël te voelen. Ensel (2014:100) en Wolfsfeld (1997:150) spreken van de Libanonoorlog als breekpunt wegens de wreedheden die toen plaatsvonden. In deze scriptie zal ook onderzocht worden wanneer er sprake was van een kantelpunt, en hoe dat in beide kranten beschreven werd.

Deelvraag 2: Wanneer en op welke manier werd Israël als daderstaat omschreven?

De laatste deelvraag wordt gesteld met als doel te onderzoeken of het veranderende discours over Israël tegelijk zorgt voor een verandering van discours over de Palestijnen.

Deelvraag 3: Op welke manier veranderde het discours van de Palestijnen als slachtoffers?

De opbouw van deze scriptie is als volgt: in het volgende hoofdstuk wordt de theorie achter discours uitgelegd en worden eerder verschenen studies ten aanzien van het Israël-Palestinaconflict uitgebreider besproken. Daarnaast wordt uiteengezet hoe het ‘dader- en slachtofferschap’ geconstrueerd wordt. In hoofdstuk 3 wordt de gebruikte methode verder toegelicht en wordt enige achtergrondinformatie van de gekozen kranten behandeld. Hoofdstuk 4 omvat de kern van dit onderzoek en bespreekt de resultaten per gebeurtenis.

2. Theoretisch kader

Het doel van dit onderzoek is om het discours over Israël te analyseren. Daarom wordt in 2.1 kort uitgelegd wat discours is. In 2.2 wordt dieper ingegaan op eerder verschenen studies met betrekking tot het Israël-Palestinaconflict. In 2.3 zal uitgelegd worden op basis van welke factoren daders en slachtoffers geconstrueerd worden.

2.1 Wat is discours?

Een definitie van het begrip “discours” is niet eenvoudig. Volgens Van Dijk (2009:66-67) komt dat, omdat het bestaat uit vele dimensies en andere begrippen die ook een definitie nodig hebben. Uiteindelijk is dit (een deel van) zijn definitie:

“Discourse is a multidimensional social phenomena. It is at the same time a linguistic (verbal, grammatical) object (meaningful sequences or words or sentences), an action (such as an assertion), a form of social interaction (like a conversation)(...).

Discours behelst dus meerdere zaken. Enerzijds draait discours om taalgebruik, zoals wat voor soort woorden in een tekst worden gebruikt. Anderzijds gaat discours over welke sociale zaken in die tekst te ontwaren zijn. Dat is relevant voor deze scriptie, omdat woorden, zinnen en andere uitingen impliciet iets kunnen vertellen over de heersende normen, cultuur en prioriteiten in een maatschappij, en hoe dat door de tijd heen aan verandering onderhevig is. Het herhaaldelijk gebruik van woorden leidt tot patronen en daarmee tot een impliciete weergave van waardeoordelen (Johnstone, 2008:3). Een andere tijdsgeest kan gepaard gaan met andere woorden, wat leidt tot een ander discours. Doordat Israël in de tweede helft van de vorige eeuw meer als daderstaat werd gezien, is de verwachting dat beide kranten ook andere woorden of omschrijvingen gaan gebruiken in hun berichtgeving.

Tot de jaren zeventig werden vooral grotere taaleenheden als zinnen onderzocht en was discoursanalyse vooral verbonden aan de taalwetenschappen en de sociale wetenschappen (Hart, 2020:1). Onderzoekers pasten in die discipline een discoursanalyse toe om te onderzoeken hoe taal in verschillende culturen werd gebruikt. Daarna maakten wetenschappers in bredere zin gebruik van discoursanalyse, zoals op woordniveau. Vanwege die decennialange toepassing, heeft de term “discours” zich door de jaren heen ontwikkeld, met als gevolg dat het woord inmiddels in verschillende wetenschappelijke disciplines een andere betekenis heeft. Op dit moment zijn er talrijke soorten benaderingen van discoursanalyse om uit te voeren binnen verscheidene disciplines, waarbij discours zelfs binnen die disciplines andere definities kent (Wodak & Meyer, 2009:6. Schiffrin et al., 2001:1). Daarom is de betekenis van discours afhankelijk van de context van het soort onderzoek dat

uitgevoerd wordt. Van den Berg (2004:29) vergelijkt de soorten discoursanalyses met een familie, waarbij elke benadering in enige mate verwant is aan andere benaderingen, maar tegelijk genoeg andere kenmerken bevat.

In tegenstelling tot een kritische discoursanalyse, waarbij vooral in een tekst naar sociale fenomenen als machtsmisbruik en ongelijkheid in een sociale of politieke context gekeken wordt, doet een discoursanalyse dat in mindere mate (Van Dijk, 2001:352). Wel is discours sterk verbonden met macht. Discours zegt namelijk niet alleen iets over de heersende normen en prioriteiten in een maatschappij, maar legt die zaken ook vast. Daarmee is binnen een discours het ene vanzelfsprekend en gewoon, en iets anders juist ongewoon en afwijkend. De journalistiek is zo'n instituut met macht en draagt daarbij specifieke waarden uit die op een systematische manier tot uiting komen in taal (Wodak & Meyer, 2009:6). Daarbij is de pers ook verantwoordelijk voor het ontstaan van een veranderend discours, dat weer van invloed is op de lezers en de maatschappij.

2.2 Historiografie over het Israël-Palestinaconflict

Het Israël-Palestinaconflict is een van de onderwerpen die het vaakst in het nieuws waren in Europese en Amerikaanse media (Segev & Miesch, 2011:1947). Het conflict duurt immers al decennia met vele (vaak korte, maar hevige) confrontaties. Studies over het Arabisch-Israëliësch conflict zijn daarom in overvloed. In 2.2.1 worden enkele buitenlandse studies opgesomd die een inhoudsanalyse met kranten toepasten. In 2.2.2 komt een aantal Nederlandse studies voorbij. In 2.2.3 komen het Nederlandse regeringsbeleid en de publieke opinie ten aanzien van Israël aan bod, om te laten zien hoe Nederland door de jaren heen aankeek tegen het Heilige Land en op welke manier dat gaandeweg is veranderd.

2.2.1 Buitenlandse studies

Inhoudsanalyses met Amerikaanse en Britse media zijn oververtegenwoordigd in buitenlandse studies (o.a. Zelizer et al., 2002. Viser, 2003. Dunsky, 2008). Viser (2003) vergeleek *The New York Times* met de Israëliësch krant *Haaretz* en onderzocht drie grote gebeurtenissen vanaf de Eerste Intifada in 1987. Opmerkelijk genoeg berichtte de Amerikaanse krant positiever over Israël dan de Israëliësch krant zelf. Zo kwamen relatief meer Israëliësch bronnen in *The New York Times* aan het woord en nam dat aandeel gaandeweg toe. Wat beide kranten wel gemeen hadden, was dat verhalen met Palestijnse daders een prominentere plek in de krant kregen dan Israëliësch daders. Wolfsfeld (1997) deed onderzoek naar de frames aan het begin van de Eerste Intifada. Hij concludeerde dat de Israëliësch kranten vaker het “*law and order frame*” hanteerden dan de *New York Times*, waar meer het Palestijnse lijden voorkwam. Sabido (2015) analyseerde vier grote Britse kranten, waaronder *The*

Times en *The Guardian*, in de periode van 1948 tot 2009. Haar conclusie was dat het discours in die periode sterk is veranderd. Een goed voorbeeld daarvan is hoe de term “Palestijnen” na 1967 steeds vaker voorkomt. Die toename is volgens de onderzoeker deels te verklaren, omdat ze zelf vaker partij zijn geworden. Meestal werden de Palestijnen negatief weergegeven en berichtte de Britse pers over hen als “de ander”. Uit de studie van Holmila (2009) bleek dat Zweedse en Finse, en in mindere mate Britse kranten, een sterke rechtvaardiging hadden voor de stichting van de staat Israël vanwege het lijden van de Joden in het verleden.

In tegenstelling tot bovenstaande studies staan in buitenlandse studies op het eerste gezicht relatief recentere confrontaties centraal (o.a. Zelizer et al., 2002. Dunsky, 2008. Zaher, 2009. Lowstedt & Madhoun, 2003. Peterson, 2015. Neureiter, 2017). Grofweg is de conclusie van die studies dat Britse media beduidend kritischer op Israël waren dan Amerikaanse media, al moet aangetekend worden dat dat niet voor elke Amerikaanse krant gold. Goldfarb (2001) verklaart dit verschil vanwege een sterkere historische verbondenheid tussen Engeland en het Midden-Oosten, waardoor bijvoorbeeld Arabische immigranten meer hun stem in Britse media konden laten horen.

De gemene deler van het leeuwendeel van de buitenlandse studies is dat Palestijnse stemmen vroeger minder aan bod kwamen, dat deze groep negatiever werd afgebeeld en dat Israëliësch geweld vaker gerechtvaardigd werd dan Palestijns geweld. Amerikaanse media waren het meest pro-Israël. Een aspect dat daarmee te maken had, is dat het Westen gevoelig was voor het argument van de Holocaust (Dunsky, 2008:21). Uit recente studies blijkt wel dat het pro-Israëliësch sentiment verminderd is en dat de aandacht voor de Palestijnen is toegenomen.

Naast een bij tijd en wijle fysieke oorlog is het Israël-Palestinaconflict ook een mediaoorlog (Neureiter, 2017:66). Uit onderzoek van Lowstedt & Madhoun (2003:47-48) bleek dat Israël middels grootschalige PR-campagnes zijn reputatie hoog trachtte te houden met als doel de publieke opinie positief te beïnvloeden. Daar is zelfs een woord voor: *Hasbara*. Zo bagatelliseerde Israël de zelf begane mensenrechtenschendingen en dikte het land het Palestijnse geweld extra aan. In de Eerste Intifada – een periode dat grootschalig protesten onder Palestijnen uitbraken – wilde Israël het “*law and order frame*” uitdragen, waarbij geweld gerechtvaardigd werd om de orde te herstellen (Wolfsfeld, 1997:127). De Palestijnen streefden juist naar een frame van buitenproportioneel geweld. Van Israëliëse kant werden buitenlandse correspondenten overspoeld met persberichten om het politieke discours te domineren (Philo & Berry, 2015:321). Een Israëliëse communicatiemedewerker heeft weleens gezegd: “Het gaat er niet om wat er is gebeurd, maar hoe CNN het brengt” (Luyendijk, 2010:15). In de praktijk legden de Palestijnen het af tegen de PR-overmacht van Israël, dat gebruik maakte van dure PR-bureaus en invloedrijke lobbyisten (Philo & Berry, 2015:329-330. Deprez et al., 2011:94).

Door die sterke lobbygroepen en goede PR-machine is die vooringenomenheid voor Israël bij bijvoorbeeld Amerikaanse media deels te verklaren. Om te laten zien in welke mate Israël bezig is met

mogelijk negatieve kritiek, is de studie van Durante & Zhuravskaya, (2018) veelzeggend. Zij onderzochten tussen 2000 en 2011 meerdere incidenten en concludeerden dat Israëlische beleidsmakers rekening hielden met het moment van militaire acties, waarbij er kans was op burgerdoden. Een dergelijke actie werd uitgevoerd wanneer bijvoorbeeld de dag erna een groot sportevenement op de agenda stond. De media zouden dan minder aandacht aan de militaire actie besteden, waardoor de negatieve publiciteit zo veel mogelijk werd beperkt. In hoeverre die PR-overmacht van invloed was op de Nederlandse pers in de vorige eeuw, is onduidelijk.

2.2.2 Nederlandse studies

Krantenonderzoek in Nederlandse dagbladen over het Israël-Palestinaconflict is meerdere keren uitgevoerd, meestal door middel van een framinganalyse. Zo hebben Deprez et al. (2011) een framinganalyse toegepast op *NRC Handelsblad* en de Belgische krant *De Morgen* tijdens de Eerste en Tweede Intifada. De Nederlandse krant hanteerde in beide periodes vooral het “*law and order frame*”, terwijl de Belgische krant in de Eerste Intifada meer het frame van de Palestijnen als slachtoffer koos. Net als bij buitenlandse studies zijn ook in Nederlandse inhoudsanalyses geregeld gebeurtenissen in deze eeuw geanalyseerd. Ruigrok et al. (2013) concludeerden dat tijdens de Gazaoorlog in 2006 vooral het dader-frame op Israël in Nederlandse kranten van toepassing was.

Verder heeft aantal masterstudenten een inhoudsanalyse middels een framinganalyse gedaan. Goudswaard (2009) maakte een vergelijking tussen de Britse kranten *The Guardian* en *The Mirror* enerzijds en *De Telegraaf* en *De Volkskrant* anderzijds. In haar scriptie onderzocht ze twee conflictsituaties aan het begin van deze eeuw. Daaruit kwam naar voren dat de kranten zowel de Palestijnen als Israëliërs afschilderden als agressors, maar kregen de Israëlische daders geen gezicht, terwijl dat bij Palestijnse zelfmoordterroristen wel het geval was. De Palestijnen werden vooral gezien als slachtoffers. Hagens (2015) onderzocht alleen *De Telegraaf* in de periode van 1949 tot 2014 en stelde de vraag hoe het slachtoffer-frame en het dader-frame ten aanzien van Israël zijn veranderd. Haar conclusie is dat het slachtoffer-frame gaandeweg daalde en daarmee het dader-frame toenam. Een ander (vaker geconcludeerde) bevinding is hoe de krant Palestijnse aanvallen beschouwde als terrorisme, terwijl Israëliësch geweld werd gerechtvaardigd. Ook komen beduidend meer Israëlische dan Palestijnse bronnen aan het woord.

Verder valt in studies op dat de context van het conflict ontbreekt (Deprez, 2011:107). Nieuws in de krant richt zich veelal op de gebeurtenis zelf, zoals hoeveel doden er zijn gevallen en wat de aanleiding was. Achtergrondinformatie over het Israël-Palestinaconflict ontbreekt meestal, waardoor lezers mogelijk niet realiseren wat bijvoorbeeld een bezetting in de praktijk betekent. Tot slot onderzochten Hatuel-Radoshitzky & De Jong (2018) zes landelijke Nederlandse dagbladen en analyseerden welke onderwerpen deze kranten ten aanzien van Israël in het jaar 2017 behandelden.

Het grootste gedeelte van hun geanalyseerde artikelen had te maken met conflict. Daaruit trokken de onderzoekers de mogelijke conclusie dat krantenlezers een onlosmakelijke verbondenheid zien tussen “Israël” en “conflict”, wat vermoedelijk een negatieve invloed op de perceptie van nieuwsconsumenten heeft.

Bovenstaande alinea's maken duidelijk dat slechts een beperkt deel van de Nederlandse kranten is onderzocht met betrekking tot het Israël-Palestinaconflict. Bovendien valt op dat een aantal studies een relatief korte en vooral recente periode in het conflict behandelde. Deze scriptie wil deels die leemte opvullen door een discoursanalyse in *Het Vrije Volk* en het *Algemeen Handelsblad* (later: *NRC Handelsblad*) te doen en daarbij meerdere gebeurtenissen in dit langlopende conflict te analyseren. Dat is nodig om te onderzoeken hoe het discours jegens de Israëli's door de tijd heen is veranderd. Bovendien kunnen de resultaten vergeleken worden met eerdere studies en daardoor een genuanceerder beeld geven. Waarom eerdere studies zo frequent een framinganalyse toepasten, is onduidelijk. Een mogelijke verklaring is vanwege veranderende journalistieke normen en waarden in de afgelopen decennia (Bardoel & Wijfjes, 2015:14). Berichtgeving in de vorige eeuw was beduidend subjectiever en minder neutraal dan in deze eeuw, waardoor framing een goede methode is om indirect naar de objectiviteit van recente gebeurtenissen in de media te kijken.

2.2.3 De Nederlandse regering en de publieke opinie ten aanzien van Israël

Israël genoot de eerste decennia na zijn onafhankelijkheid veel sympathie vanuit het Westen, zo was te lezen in de buitenlandse studies. Ook de Nederlandse regering en de publieke opinie waren beduidend op de hand van Israël, blijkt uit een aantal studies (Hellema, 1995. Grünfeld, 1984. Michman et al., 1999. Soetendorp, 1984. Peeters, 1997). Volgens Michman et al., (1999:214) was Nederland zich er, in tegenstelling tot veel andere landen, al snel van bewust dat het tijdens de Holocaust stekken had laten vallen. Andere auteurs (Abicht, 2006:351. Gerstenfeld, 2010:46. Wallet 2017:443) betogen dat de meeste Nederlanders pas in de jaren zestig met het Eichmannproces, Jacques Pressers bestseller *De Ondergang* (1965) en de serie *De Bezetting* van Loe de Jong beseften hoe erg de joden geleden hadden. Dat leidde vermoedelijk tot een toename van het Israëli'sche slachtofferschap. Soetendorp (1983:205-206) betoogde dat het Nederlandse kabinet op de eerste plaats de Nederlandse belangen heeft verdedigd en dat de pro-Israëli'sche besluiten dus niet waren genomen op basis van pro-Israëli'sche sentimenten.

Volgens Grünfeld (1984:14), Michman et al. (1999:240) en Gans (2016:171) was de Nederlandse sympathie voor Israël tijdens de Zesdaagse Oorlog op het hoogtepunt. Toen de oorlog in 1967 tussen Israël en een aantal Arabische landen was uitgebroken, sprong Nederland direct te hulp. Binnen een mum van tijd zamelde het tien miljoen gulden in (Michman et al., 1999:240). Zo stonden ambtenaren een klein deel van hun loon af en ook bedrijven droegen hun steentje bij

Tabel 1: De Nederlandse publieke opinie jegens Israël door de jaren heen in procenten.

Tijdsperiode	Gebeurtenis	Pro-Israël	Pro-Arabische staten	Neutraal	Geen antwoord
Juli 1948	Oprichting Israël	54	12	-	34
Nov. 1956	Suezcrisis	42	24	-	34
Juni 1967	Zesdaagse Oorlog	67	-	26	7
Nov. 1973	Jom Kippoeroorlog en olieboycot	40	1	51	8
April 1983	Na Sabra en Shatila	27	8	61	4
Febr. 1988	Na begin Intifada	30	23	-	47

Bron: Michman et al., 1999:240.

(Grünfeld,1984:14). Enquêtes rond 1967 onder circa duizend Nederlanders bevestigden het beeld dat Nederland, inclusief parlement en kabinet, grotendeels achter Israël stond (Michman et al., 1999:239-240). Staatssecretaris De Koster van Defensie beloofde dat Nederland alle wapens aan Israël zou doneren die het niet nodig had (Grünfeld, 1984:11). Nederland vergeleek het land tot dat moment met David, dat omringd was door vijandige Arabische landen die Goliath moesten voorstellen (Gans, 2016:176). Verder zorgde de context van de Koude Oorlog ervoor dat het Westen meer verbondenheid met Israël voelde, omdat dat land de enige democratische staat in de regio was die niet werd gesteund door de Sovjet-Unie (Wallet, 2017:449).

De sympathie verminderde na de Zesdaagse Oorlog door Israëls grote territoriumuitbreiding (Grünfeld, 1984:12. Gans, 2016:33). Het land werd steeds minder als slachtoffer van de Holocaust gezien en meer als dader vanwege toenemende mensenrechtenschendingen (Ensel, 2014:40, 46). Niettemin bleef Nederland na de Zesdaagse Oorlog grotendeels achter Israël staan. Een groot verschil met eerder was dat de nieuwe generatie niet anders wist dan dat Israël bestond en daarbij de Holocaust niet had meegemaakt (Michman et al., 1999:239). Met name onder linkse groepen kwam meer aandacht voor de Palestijnen als slachtoffers (Wallet, 2017:478).

De Jom Kippoeroorlog in 1973, waarbij Egypte en Syrië Israël aanvielen, en vooral de daaropvolgende olieboycot zorgde voor een langzame verandering van de Nederlandse regering ten aanzien van de solidariteit met Israël (Hellema, 1995:236). Nederland liep meer aan de leiband van de Europese landen, die meer rekening hielden met de grote belangen in het Midden-Oosten (Hellema, 1995:279. Michman et al.,1999:242). Van alle landen in de Europese Gemeenschap was het stemgedrag van Nederland tussen 1947 en 1974 het meest pro-Israël (Grünfeld, 1984:11).

Na de Libanonoorlog en de bloedbaden in de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila in 1982 en de Eerste Intifada enkele jaren later nam de Nederlandse kritiek toe en het pro-

Israëlische standpunt af (Ensel, 2016: 203-204. Digan, 2016:257). Dat is ook goed te zien in afgenomen enquêtes in die tijd (zie tabel 1). Die steun verschoof opvallend genoeg in geringe mate naar de Palestijnen; met name het standpunt om neutraal te blijven nam toe.

2.3 Slachtoffer- en daderschap

Het dader- en slachtofferschap zijn een sociaal geconstrueerd en “kneedbaar” concept (Bosma et al, 2018:27). Een Palestijn kan voor de ene persoon een slachtoffer zijn, terwijl een ander diezelfde persoon als dader ziet. Dat verschil heeft met een aantal aspecten te maken. Achtergrond kan een rol spelen, waardoor mensen met hetzelfde geloof zich meer kunnen identificeren met de slachtoffers dan andere geloofsaanhangers (Vanderveen, 2011:426). Niet voor niets zien mensen met een islamitische achtergrond meer verbondenheid met de Palestijnen dan met de Joden (Ensel, 2014:249). Een ander aspect is een in de criminologie bekende term van het “ideale” slachtoffer, bedacht door de Noorse criminoloog Nils Christie (1986:18). Zijn definitie van die term luidt: “*A person or a category of individuals who when hit by crime – most readily are given the complete and legitimate status of being a victim.*” Een kwetsbaar of onschuldig slachtoffer van een misdaad komt in aanmerking voor een dergelijk label, omdat die persoon meer sympathie geniet dan een sterk of schuldig slachtoffer. De dader is vervolgens afgebeeld als wreed en slecht (Vanderveen, 2006:140). Bovendien, zegt Christie, wordt een dader “idealer” als hij minder lijkt op de autochtone bevolking (1986:28). Joris Luyendijk (2006:143) bevestigt dit door te stellen dat mensen in het Westen joden eerder als slachtoffers zagen, omdat Europeanen over het algemeen meer op Israëliërs lijken dan op Arabieren. Het lijden van Joden zou daarom voor Nederlanders sterker voelbaar zijn.

Bosma et al. (2018:28-31) hebben twee modellen aan de term van het ideale slachtoffer toegevoegd: het *Stereotype Content Model* (SCM) en de *Moral Typecasting Theory* (MTT). Het SCM beschrijft hoe lezers mogelijk reageren op een dader of slachtoffer, afhankelijk van de “warmte” (de mate van verbondenheid) en “competentie” (de mate waarin een slachtoffer zichzelf kan verdedigen). Hoe minder de slachtoffers aan beide zaken voldoen, hoe minder sympathie ze van de lezers genieten. Het ideale slachtoffer zit in de groep van veel warmte en weinig competentie, omdat hij of zij zich niet goed kan verdedigen maar wel veel sympathie geniet. De MTT kijkt naar iemands morele daad. Een helpende agent die gedood wordt tijdens zijn werk, zal ongetwijfeld veel sympathie krijgen.

Deze modellen zijn ook toe te passen op de Palestijnen en de Israëliërs. De morele daad van de Palestijnen is gaandeweg de 20^e eeuw om hun door Israël bezette gebied terug te krijgen of door Israël begeerd gebied te beschermen. Bovendien, is de verwachting, wordt het grote en machtige Israëlische leger daarbij gezien als dader tegenover de soms onschuldige Palestijnen. Eerdere studies lieten zien dat Palestijnen in de Tweede Intifada juist als dader werden gezien, omdat de stenen gooiende Palestijnen in de Eerste Intifada vervolgens uit moedeloosheid zelfmoordaanslagen gingen plegen op

soms onschuldige Israëliërs (Deprez et al., 2011).

Daarnaast is het niet alleen belangrijk welke context of periode een rol speelt, ook welk wereldbeeld mensen hebben. Over het algemeen hebben mensen een rechtvaardig wereldbeeld, waarbij de mens krijgt wat het verdient: iemand die goed doet, verdient goede resultaten (Bosma et al. 2018:33). Mogelijk kunnen mensen denken dat gedode Palestijnen of Israëli's dat aan zichzelf te wijten hebben.

2.4 Deelconclusie

Hoofdstuk twee behandelde de theorie rond discours en daarnaast kwamen buitenlandse en Nederlands studies over het Israël-Palestinaconflict voorbij. Discours draait om de bestudering van tekst en daarnaast om het onderzoek naar sociale zaken in die tekst. Woorden, zinnen en andere uitingen kunnen binnen een discours impliciet iets zeggen over de heersende normen, waarden en cultuur in een maatschappij. Discours is door de tijd heen aan verandering onderhevig. Met het zichtbaar maken van patronen over een lange periode is het mogelijk om een ander soort discours bloot te leggen. Doordat Israël in de tweede helft van de vorige eeuw meer als daderstaat werd gezien, is de verwachting dat beide kranten ook andere woorden of omschrijvingen gaan gebruiken in hun berichtgeving.

Wat betreft eerder onderzochte studies analyseerde het merendeel recentere gebeurtenissen. De studies die over een langere periode zijn onderzocht, toonden aan dat het pro-Israëliërs sentiment is verminderd, en de aandacht en sympathie voor de Palestijnen zijn toegenomen. Britse en Amerikaanse media zijn daarbij het meest onderzocht. De Amerikaanse pers droeg over het algemeen het meest pro-Israëliërs standpunt uit. Machtige lobbygroepen en PR-bureaus zouden daar mede verantwoordelijk voor zijn. In hoeverre die Israëliërs PR-overmacht in Nederland in de vorige eeuw een rol speelde, is onduidelijk. De Britse pers liet een duidelijke afname van sympathie voor Israël zien en juist een toename voor de Palestijnen. Ook in het discours waren gaandeweg interessante veranderingen zichtbaar. Zo kwam het woord "Palestijnen" na 1967 steeds vaker voor. Maar ondanks dat de sympathie minder bij Israël lag, bleef de aandacht voor het land soms aanzienlijker dan voor de Palestijnen en werd die laatste groep vaker negatiever afgeschilderd. Daarnaast werd Israëliërs geweld vaker gerechtvaardigd dan Palestijns geweld, al is dat ook afhankelijk van de gebeurtenis.

In Nederland lag het hoogtepunt in de sympathie voor Israël gedurende de Zesdaagse Oorlog. Daarna veranderende er iets in de Nederlandse houding jegens het Heilige Land. In de jaren zeventig nam de aandacht voor de Palestijnen toe. De sympathie voor Israël nam daarentegen verder af. De Libanonoorlog werd gezien als kantelpunt vanwege het harde ingrijpen van Israël.

Omdat de constructie van het dader- en slachtofferschap in deze scriptie een rol speelt, zijn een aantal studies daarover ook behandeld. Factoren als achtergrond van een buitenstaander of de mate

van onschuld en kwetsbaarheid spelen een rol bij de bepaling van een dader of slachtoffer. Ook de morele daad van een persoon of groep moet meegenomen worden. Wanneer het Israëliëse leger veel geweld gebruikt tegen Palestijnen die protesteren tegen de rechtsongelijkheid, zal dat leiden tot een toename van het Palestijnse slachtofferschap.

3. Methode

Dit hoofdstuk zet de methode uiteen. Dat begint met de onderzoeksopzet (3.1). In 3.2 wordt toegelicht waarom voor *Het Vrije Volk* en het *Algemeen/NRC Handelsblad* is gekozen. Ook zal daarin een korte geschiedenis en andere achtergrondinformatie van beide kranten voorbij komen. Dat is belangrijk, omdat de achtergrond van de kranten van invloed kan zijn op de berichtgeving over Israël.

3.1 Onderzoeksopzet

Een aantal grote gebeurtenissen in het Israël-Palestinaconflict staat in deze scriptie centraal. Tijdens die momenten schreven de media het meest over het conflict en kan op die manier een goed beeld worden verkregen hoe beide kranten berichtten over Israël. Het gaat om een zestal gebeurtenissen: de stichting van de Joodse staat met direct daarna de Eerste Arabisch-Israëliische Oorlog (1948), de Suezcrisis (1956), de Zesdaagse Oorlog (1967), de Jom Kippoeroorlog (1973), de Libanonoorlog (1982) en de Eerste Intifada (1987-1988). Deze gebeurtenissen zullen tot ruim een week na het begin van het conflict geheel worden geanalyseerd, afhankelijk van hoe snel het nieuws over Israël afnam. De Zesdaagse Oorlog is bijvoorbeeld die hele week geanalyseerd. De Jom Kippoeroorlog duurde echter twee maanden en is ook middels zoektermen onderzocht in de weken en maanden daarna. De Eerste Intifada, die grofweg duurde tot 1993, is alleen in 1987 en 1988 geanalyseerd, omdat de opstand toen het hevigst was (zie bijlage 2 voor meer toelichting over de inhoudsanalyse). Uit de resultaten van de ingevoerde zoektermen zijn eerst de meest relevante artikelen geselecteerd en vervolgens geanalyseerd.

De bevindingen in deze studie zijn enerzijds gebaseerd op commentaren van de kranten zelf (de hoofdartikelen). Daarin zijn expliciete waardeoordelen van *Het Vrije Volk* en *Algemeen/NRC Handelsblad* te lezen. Daarnaast zijn in de analyse ook andere zaken meegenomen zoals columns en artikelen van journalisten, artikelen van internationale persbureaus, briefschrijvers, foto's en spotprenten. Deze soms feitelijke berichtgeving is geanalyseerd om middels een discoursanalyse impliciet die waardeoordelen te onderzoeken. Zo kan bijvoorbeeld de hoeveelheid artikelen iets zeggen over het belang van het onderwerp. Immers, wat wordt beschouwd als prioriteit of feit, wordt mede bepaald door het op dat moment heersende discours. Taal is zelden tot nooit neutraal en toont altijd een bepaalde weergave. Het geeft betekenis en duiding hoe we naar bepaalde zaken in de wereld kijken (Handford & Gee, 2012:5). Volgens oud-correspondent Joris Luyendijk (2006:132) is het onmogelijk om op een neutrale manier het Israël-Palestinaconflict te verslaan, omdat er geen onpartijdige woorden bestaan. Is het bijvoorbeeld bezet of betwist gebied? En worden de inwoners van Israël aangeduid als Joden, Israëliërs of zionisten? Een journalist moet een keuze maken.

De toepassing van een discoursanalyse kan variëren in schaal: van lange stukken tekst tot de grammatica van een zin. Voor deze scriptie zijn de woorden en grotere taaleenheden het meest relevant, omdat die zaken het meest kunnen vertellen over de op dat moment heersende normen, waarden en prioriteiten in een bepaalde periode jegens Israël. De verwachting is dat beide kranten gaandeweg andere woorden of omschrijvingen gaan gebruiken, omdat ze Israël meer als daderstaat gaan zien.

Sanz Sabido (2015:205-206) heeft onder meer onderzoek gedaan naar het gebruik van woorden als “Palestijnen”, “Joden” en “Arabieren”. Zij heeft een kwantitatieve analyse middels een Postkoloniale Kritische Discoursanalyse (PCDA) toegepast en onderzocht hoe vaak dergelijke woorden in Britse kranten voorkwamen en hoe dat in de loop der tijd is veranderd. Vervolgens heeft zij die woorden middels een kwalitatieve methode verder geanalyseerd. PCDA bestaat grotendeels uit de *Discourse-Historical Approach* van Reisigl en Wodak (2009:88). Het gaat te ver om de methode van Sanz Sabido geheel over te nemen. Maar de woorden die zij heeft onderzocht, zijn goed om ook in deze scriptie te onderzoeken, omdat die iets kunnen zeggen over impliciete waardeoordelen. Bovendien is de methode goed toepasbaar om de veranderende sociale en politieke omstandigheden door de tijd heen te onderzoeken. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in 112 geheel onderzochte krantenedities, bestaande uit vele honderden artikelen. Daarbovenop komen nog de losse artikelen die via zoektermen zijn geselecteerd. Dat heeft geleid tot een totaal van ruim 700 geanalyseerde artikelen. Alle artikelen hebben gemeen dat ze in meer of mindere mate raken aan de desbetreffende gebeurtenis of het Israël-Palestinaconflict.

Zoals in paragraaf 2.2 te lezen was, hebben veel studies een framinganalyse toegepast. Een groot gedeelte van die studies gaat over gebeurtenissen vanaf het jaar 2000. In een dergelijke analyse gaat het vooral om welke invalshoek de krant gekozen heeft. Kranten in deze eeuw schrijven nu eenmaal objectiever en neutraler dan in de vorige eeuw, en daarom biedt een framinganalyse een goede manier om indirect te onderzoeken waar kranten de nadruk op leggen (Bardoel & Wijfjes, 2015:14). Een discoursanalyse is beter toepasbaar om impliciet de inhoud van artikelen te analyseren en te onderzoeken op welke manier het discours in de loop der tijd is veranderd. De vraag op welke manier Israël als slachtoffer en dader wordt geconstrueerd, is daarom meer geschikt met een discoursanalyse dan met een framinganalyse of narratieve analyse.

3.2 Krantenkeuze

De keuze voor *Het Vrije Volk* en het *Algemeen/NRC Handelsblad* is deels gebaseerd op de beschikbaarheid op Delpher, het online krantenarchief van de Koninklijke Bibliotheek. *Het Vrije Volk* is beschikbaar van 1945 tot en met maart 1991 toen de laatste editie werd uitgegeven. Dat viel midden

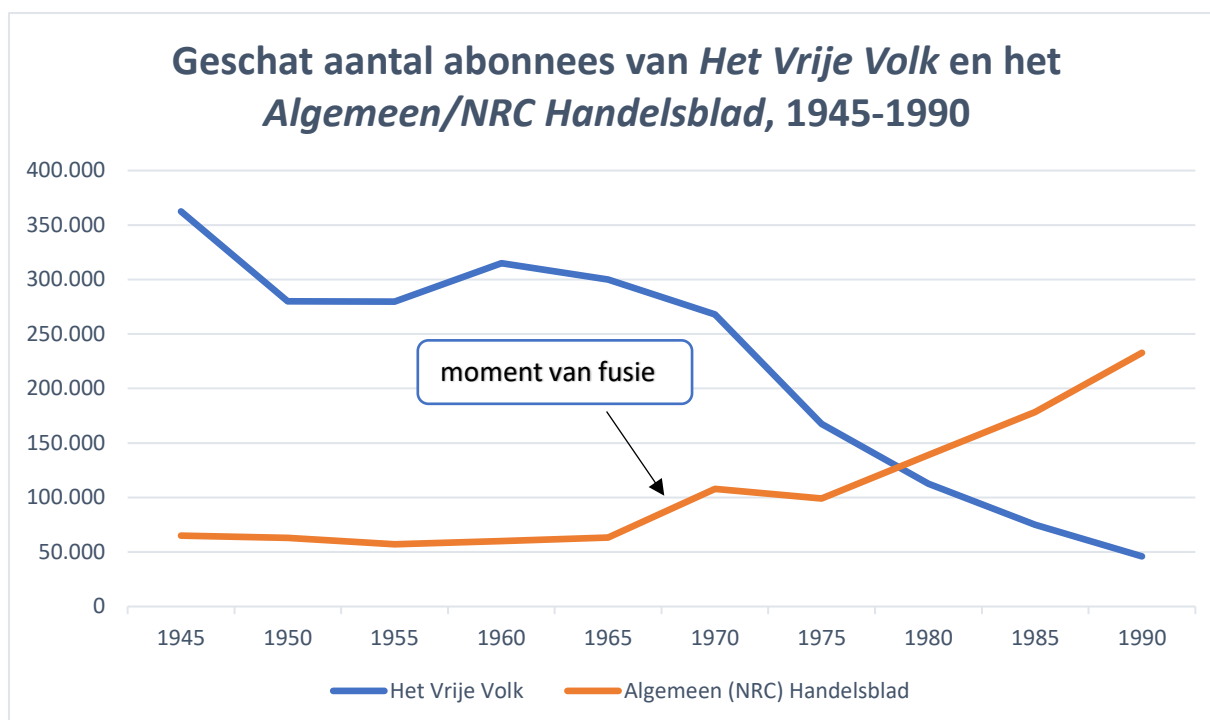
in de Eerste Intifada en daarom is gekozen om die gebeurtenis ook (deels) mee te nemen. Het *Algemeen Handelsblad* is van 1945 tot en met 1970 online beschikbaar. Daarna fuseerde de krant met de *Nieuw Rotterdamse Courant* (NRC) tot *NRC Handelsblad*, die tot in deze eeuw te raadplegen is. Daarnaast is gekozen voor deze twee dagbladen vanwege het relatief grote lezerspubliek dat zij hadden. Vanwege die honderdduizenden abonnees en goede reputaties was de impact op de publieke opinie vermoedelijk groter. Daarnaast is voor de vergelijking tussen *Het Vrije Volk* met een linkse signatuur en het rechts/liberale *Algemeen Handelsblad* (later: *NRC Handelsblad*) gekozen, omdat beide dagbladen op het eerste oog tamelijk verschillende opvattingen hadden. Dat maakt het interessant om te onderzoeken of oordeel over het Israël-Palestinaconflict ook anders was. Hieronder zal kort de ontstaansgeschiedenis en achtergrond van beide kranten uiteengezet worden.

3.2.1 *Het Vrije Volk*

Het Vrije Volk, dat voor het eerst in april 1900 onder de naam *Het Volk* was verschenen, was opgericht als partijkrant voor de Sociaal Democratische Arbeiderspartij, de voorloper van de Partij van de Arbeid (Scheffer, 1981:75). Het dagblad diende als spreekbuis, zodat de partijtop haar standpunten aan een groot publiek kon uitdragen en ook de arbeiders kon “opvoeden”.

Van 1946 tot 1963 was *Het Vrije Volk* de grootste krant van Nederland met gemiddeld 300.000 abonnees (Van der Plasse, 2005:116). De redactie bestond op het toppunt uit circa 220 journalisten, die voornamelijk regionaal en lokaal nieuws versloegen (Mulder e.a., 1980:99). De krant kende namelijk een uitgebreid editiestelsel, met als doel om alle arbeiders in het land te bereiken. Nieuws uit het buitenland kreeg het dagblad eind jaren veertig niet via een groot netwerk aan dure correspondenten, maar door buitenlandse inlichtingen die verbonden waren aan arbeiderspartijen (De Vrankrijker, 1950:241). De krant kende dus een beperkt aantal correspondenten. Verder was er een speciale verslaggever of reisredacteur, die meestal naar plekken ging waar onrust was of waar de rookwolken net waren opgetrokken.

Vanaf medio jaren zestig ging het bergafwaarts met de krant. Dat had meerdere redenen: mismanagement, een ontzuilde maatschappij en een plek waar idealisme boven realisme ging (Mulder e.a.1980:140-141, 150-155, 299). Zo was het editiestelsel zeer kostbaar en kon een dergelijke aanpak alleen stand houden als het aantal abonnees hoog bleef. Maar gaandeweg keerden de meeste Nederlanders weer terug naar hun oude vertrouwde plaatselijke krant. Vanaf 1971 trok de krant zich terug in Rotterdam (Van der Plasse, 2005:103). Op 30 maart 1991 rolde de laatste editie van de band met nog slechts 46.000 oplages (Van der Plasse, 2005:116). Begin jaren zestig had de krant dus tamelijk meer lezers dan eind jaren tachtig, al bleef het dagblad in Rotterdam nog lange tijd invloedrijk.

Grafiek 1: Een ruwe schatting van het aantal abonnees van *Het Vrije Volk* en het *Algemeen Handelsblad* (later: *NRC Handelsblad*) in de periode 1945 tot 1990. In 1970 fuseerde de *NRC* met het *Algemeen Handelsblad*.⁶

3.2.2 Het *Algemeen Handelsblad* (later: *NRC Handelsblad*)

Het in 1828 opgerichte Amsterdamse *Algemeen Handelsblad* had – net als de *NRC* – een liberaal karakter (Schneider & Hemels, 1979:152). Maar in tegenstelling tot de sociaaldemocraten vonden de liberalen dat een krant onafhankelijk moest zijn. Wel diende de krant een liberaal standpunt te verkondigen, met als doel de lezer in contact te laten komen met liberale idealen (Van Vree, 1989:37). Dat bestond onder meer uit het regelmatig tonen van buitenlands nieuws (Harbers, 2019:141).

In de twee decennia na de bezetting bleef het aantal abonnees hetzelfde, terwijl de kosten toenamen. Al ver voor 1970 waren verscheidene pogingen ondernomen om beide kranten te laten fuseren, maar dat was telkens tevergeefs (Visser, 1953:336-338). In 1970 was er geen ontkomen meer aan vanwege grote verliezen die beide vermaarde dagbladen maakten. Vanaf de tweede helft van de jaren zeventig was de groei ingezet (zie grafiek 1). Van der Hoeven (2012:454-455,465-466) geeft een aantal redenen voor het succes: door de ontzuiling namen mensen niet automatisch meer een abonnement op de krant van hun zuil en de toegenomen welvaart zorgde ervoor dat abonnees zich de relatief dure krant konden permitteren.

De *NRC* en het *Algemeen Handelsblad* hadden correspondenten op de belangrijkste plekken in

⁶ De gegevens over het aantal abonnees zijn vooral afkomstig uit Van der Plasse, 2005:116, 194-198. Zie ook: Van der Hoeven, 2012:190-191, 316, 390, 418, 457, 498, 511, 520. Schneider & Hemels, 1979:339, 365-366, 371-372, 376, 506. De Vrankrijker, 1950:228, 244-245, 249, 261.: Mulder e.a., 1980:119, 157, 231, 291. Van der Hoeven & Wijfjes, 2019:282.

de wereld. Daarnaast stonden ze bekend om hun uitstekende buitenlandredactie (Van der Hoeven, 2012:364, 401). Zo had de chef van de buitenlandredactie drie dagen voor het uitbreken van de Jom Kippoeroorlog aanwijzingen ontvangen dat er een oorlog op handen was. Opvallend genoeg had Israël-correspondent Salomon Bouman die signalen niet. Toen de oorlog was uitgebroken, was hij onder de indruk van hoe goed zijn chef op de hoogte was. Volgens Ido de Haan (2010:51) schreven correspondenten met een joodse achtergrond zoals Bouman gunstiger over Israël, al zouden anderzijds ook niet-joodse journalisten eenzijdig berichten. Grünfeld (1984:45) is juist van mening dat joodse journalisten in Israël kritischer schreven, omdat ze gaandeweg steeds meer teleurgesteld in de Israëlische regering waren. Na de fusie nam *NRC Handelsblad* meer correspondenten in dienst en werd het aandeel buitenlandnieuws in de krant verdubbeld (Van der Hoeven, 2012:364).

4. Resultaten

In dit hoofdstuk staan zes gebeurtenissen centraal. Op basis van de onderzochte krantenartikelen zal bij elke gebeurtenis behandeld worden of *Het Vrije Volk* en het *Algemeen/NRC Handelsblad* Israël omschreven als slachtoffer of dader en in hoeverre het discours over Israël veranderde. Ook wordt behandeld in welke mate beide kranten sympathie hadden voor Israël en wat voor gevolgen dat mogelijk had voor de publieke opinie in Nederland.

4.1 De stichting van Israël en de Eerste Arabisch-Israëliëse oorlog (1948)

Het in november 1947 goedgekeurde plan van de Verenigde Naties verdeelde Palestina in een Arabisch en Israëliësch gebied. Grofweg 55 procent van Palestina werd toebedeeld aan de Joodse staat (Bregman, 2000:21). Onder meer de Gazastrook, de Westelijke Jordaanoever en een deel van het huidige noorden van Israël kwamen in Arabische handen. Vooral de socialistische kranten, inclusief *Het Vrije Volk*, stonden positief tegenover het delingsplan, omdat die zuil de Joden in sterke mate een eigen staat gunde (Kuitenbrouwer, 1994:181. Peeters, 1997:30). Maar de inkt van het delingsplan was nog niet droog of er ontstond een burgeroorlog tussen Arabische en Joodse Palestijnen. Die eerste groep vond dat Israël te veel land toebedeeld had gekregen. Enkele maanden later vielen Arabische landen Palestina binnen, waardoor de Eerste Arabisch-Israëliëse oorlog een feit was. Die actie volgde nadat premier Ben-Goerion op 14 mei 1948 de Joodse staat had uitgeroepen. Volgens *Het Vrije Volk* leidde de stichting van Israël tot het einde van een mandaatschap van 2000 jaar. “Ahasverus [de eeuwig wandelende Jood] is thuis gekomen!”, schreef het dagblad vol blijdschap.⁷

Een week later deed de krant een oproep aan het kabinet om Israël te erkennen.⁸ *Het Vrije Volk* laakte de passieve houding van Nederland, maar het land bevond zich eind jaren veertig in een lastig parket. De regering vreesde dat de Arabische landen en de moslims in Nederlands-Indië, dat toen nog een Nederlandse kolonie was, voor het hoofd zou stoten als het Israël openlijk zou steunen (Soetendorp, 1983:37,44). De Nederlandse regering erkende Israël daarom pas nadat Indonesië onafhankelijk was geworden.

Maar waarom was *Het Vrije Volk* zo enthousiast over Israël? Als eerste had de krant veel bewondering en ontzag voor de manier waarop Joodse kolonisten eind 19^e eeuw zonder hulpmiddelen als tractoren of elektriciteit ergens in de woestijn een landbouwkolonie gingen stichten.⁹ “Zij zijn meester gebleken

⁷ Ahasverus is een verwijzing naar de eeuwig wandelende Jood, die over de wereld zwierf als straf na de kruisiging van Jezus.

⁸ *Het Vrije Volk*, 22 mei 1948, p.3.

⁹ *Het Vrije Volk*, 15 mei 1948, p.5.

in het omtoveren van kale woestijnvlakten tot vruchtbare velden”, schreef het dagblad.¹⁰ En niet verrassend benadrukte de socialistische krant dat de wereld gediend was met een “energieke socialistische en democratische Joodse staat”. Zonder die energie en dynamiek van de zojuist opgerichte staat zag de krant “geen maatschappelijke ontwikkelingsmogelijkheden” in het Nabije Oosten.¹¹ Zo wees de krant op 29 nieuwe landbouwkolonies die tijdens de gevechten erbij zijn gekomen. Zonder Israël zou er weinig terechtkomen van het Nabije Oosten, zo was de gedachte.

Het Vrije Volk gaf het buitenland vooral de schuld van de ontstane problemen in Palestina. Zo toonde het dagblad een voorbeeld van hoe in een Palestijnse plaats Joden en Arabieren zonder problemen samenleefden, “wanneer niet machten van buitenaf de verhoudingen vergiftigen”.¹² Onder meer Engeland moest het ontgelden. Dat land oefende grote invloed uit op de Arabische landen en was daarom in staat om de “Arabische agressie” te doen stoppen, zo betoogde de krant.¹³ Zo waren Britse officieren werkzaam in het Jordanese leger en voorzagen de Britten de Arabieren van miljoenen aan subsidies en wapens.¹⁴ *Het Vrije Volk* vond het “des te beschamender” dat Engeland geen actie ondernam. Een week later bevestigde het dagblad deze houding en noemde het “beschamend” dat niemand kon verhinderen dat Arabische landen Israël aanvielen.¹⁵ Naast Engeland wees de krant met de beschuldigende vinger naar de Verenigde Naties, die eerder moesten ingrijpen om te voorkomen dat het zo kon escaleren.¹⁶ Ook Amerika en de Sovjet-Unie kregen ervan langs, omdat ze vooral dachten aan hun eigen belangen.¹⁷ De grote mogendheden konden, zo meende de krant, de oorlog tussen de Joden en de Arabieren makkelijk voorkomen als ze zich meer hadden ingespannen.¹⁸

De grote mogendheden waren dus vooral debet aan het conflict. Israël, zo was het oordeel van *Het Vrije Volk*, viel niets te verwijten en had “het recht aan zijn kant”.¹⁹ “Ze [de Israëliërs] wilden niemand overheersen, maar ze worden met overheersing bedreigd”, doelde de krant op de Arabische landen.

Het Algemeen Handelsblad gaf in deze periode nauwelijks commentaar.²⁰ Daarmee berichtte het in lijn met de liberale waarden; het was feitelijk en neutraal. Het schreef wel met betrekking tot de Joden en de oprichting van de Joodse staat “hoeveel deernis hun lot tijdens de terreur der nazi’s wekte”.²¹ Dat medelijden werd bevestigd door een redacteur van de krant. Hij verwees naar de massamoord op en

¹⁰ *Het Vrije Volk*, 30 dec. 1948, p.3.

¹¹ *Het Vrije Volk*, 4 dec. 1948, p.5.

¹² *Het Vrije Volk*, 15 mei 1948, p.5.

¹³ *Het Vrije Volk*, 22 mei 1948, p.3.

¹⁴ *Het Vrije Volk*, 22 mei 1948, p.3.

¹⁵ *Het Vrije Volk*, 29 mei 1948, p.4.

¹⁶ *Het Vrije Volk*, 2 juni 1948, p.3.

¹⁷ *Het Vrije Volk*, 12 nov. 1948, p.3.

¹⁸ *Het Vrije Volk*, 7 juli 1948, p.3. In *Het Vrije Volk* van 4 dec 1948, p.5 wordt specifiek op Engeland gewezen, omdat dat land goedkeuring zou hebben gegeven voor de oorlog. Bewijs daarvoor werd niet gegeven.

¹⁹ *Het Vrije Volk*, 15 mei 1948, p.5.

²⁰ Tussen 30 juni en 31 december 1948 was het *Algemeen Handelsblad* niet op Delpher beschikbaar.

²¹ *Algemeen Handelsblad*, 22 mei 1948, p.3.

vervolgingen van Joden in het verleden.²² Met de stichting van een Joodse staat werd volgens hem “de tragedie van het Joodse lot” bevestigd. “De wandelende Jood heeft in het jaar 5708 zijner jaartelling een tehuis gebouwd. Rondom laaien de vlammen.” Met andere woorden: na zo’n lange tijd hadden de Joden eindelijk een eigen staat en nog werden ze geconfronteerd met onrust. De krant en auteur leken hiermee met name medelijden te uiten. Hoewel de commentaren over Israël dus beperkt waren, werd de stichting van de Joodse staat dus vooral gerechtvaardigd door hun tragische gebeurtenissen in Europa.

Door Israëls veroveringen tijdens de Eerste Arabisch-Israëliëse oorlog ontstond een exodus van Palestijnen naar naburige landen. Van 1947 tot 1949 zouden zo’n 750.000 Palestijnen zijn gevlucht (Tessler, 2009:279). Hoe keken beide kranten daarnaar?

Het Vrije Volk stelde dat de massale vlucht was “aangemoedigd” door Arabische landen om te voorkomen dat de Joden de Palestijnen zouden gebruiken als goedkope werknemers.²³ Achteraf was die lezing onjuist en had die aanmoediging nooit plaatsgevonden (Tessler, 2009:279). Daarnaast had *Het Vrije Volk* begrip dat Israël niet al die vluchtelingen, die werden vergeleken met een “niet onbelangrijke vijfde colonne”, in huis haalde.²⁴ Bovendien verbleven duizenden Joden in Cypriotische concentratiekampen en had het land nog steeds te maken met ontheemden door de Holocaust. “Wie zal hun dan deze bitterheid in het hart al te kwalijk nemen?”, vroeg de krant zich retorisch af. Desalniettemin hoopte de krant dat Israël, ondanks alle bedenkingen, een helpende hand zou bieden. Het zou dus zeer sympathiek zijn geweest als Israël Palestijnse vluchtelingen zou opvangen, maar anderzijds begreep de krant ook dat het land hen niet wilde opvangen vanwege de kans op onrust.

Wat betreft het discours in *Het Vrije Volk* en het *Algemeen Handelsblad* valt een aantal zaken op. Beide kranten verwezen naar “Palestina”, het voormalig Britse mandaatgebied dat toen bestond uit een Joods en Arabisch deel. Ondanks dat de naam “Israël” nieuw was, werd die term door beide kranten vrijwel direct en met enige regelmaat gebruikt. Omdat het Joodse gedeelte een nieuwe naam had, kan verklaard worden dat Palestina later meer verbonden werd met de Palestijnse gebieden. De strijdende partijen werden enerzijds aangeduid als “Arabische landen” of specifieker met de naam van het land. Meestal werden ze in *Het Vrije Volk* negatief afgeschilderd, zoals met woorden als “agressors”, “achterlijke” of dat ze alleen geïnteresseerd in olie waren.²⁵ De andere partij, aangeduid als “Joden” of “Israël”, werden positief omschreven, zoals in 4.1 te lezen was.

Interessant is verder dat *Het Vrije Volk* de term “Joodse strijder” gebruikte.²⁶ Daar sprak uit dat de zwakkere Joden vchten voor wat ze waard waren en dat ze het recht aan hun zijde hadden. Het woord “Palestijnen” kwam nog nauwelijks voor. Eén keer vestigde *Het Vrije Volk* de aandacht op die

²² *Algemeen Handelsblad*, 15 mei 1948, p.1.

²³ *Het Vrije Volk*, 10 aug. 1948, p.2.

²⁴ *Het Vrije Volk*, 10 aug. 1948, p.2.

²⁵ *Het Vrije Volk*, 9 okt. 1948, p.5. *Het Vrije Volk*, 6 nov. 1948, p.3.

²⁶ *Het Vrije Volk*, 15 mei 1948, p.5.

groep toen in een commentaar werd bericht dat honderdduizenden Palestijnen op de vlucht waren geslagen.²⁷ Foto's van buitenlandse aangelegenheden waren in deze periode nog zeer schaars.

In lijn met eerdere bevindingen uitte *Het Vrije Volk* dus veel sympathie voor de slachtofferstaat Israël. Het had veel bewondering voor de manier hoe de Joden een woestijnvlakte hadden veranderd in een vruchtbare en goed functionerende staat dat dreef op een socialistische grondslag. En omdat het land floreerde, kon de rest van het Midden-Oosten daar mogelijk ook van profiteren. De grote mogendheden waren de hoofdschuldigen in dit conflict, omdat zij de Arabieren makkelijk konden weerhouden om Israël aan te vallen. Het *Algemeen Handelsblad* rechtvaardigde de Joodse staat door te wijzen op de tragische Joodse geschiedenis in Europa. In het discours was zo goed als geen plaats voor Palestijnen en waren de Arabische landen de slechteriken. Met Palestina werd nog verwezen naar het Israëlische én Palestijnse gedeelte.

4.2 Suezcrisis (1956)

De Eerste Arabisch-Israëlische oorlog eindigde met een in 1949 gesloten wapenstilstand. Het grondgebied van Israël was door de oorlog met bijna de helft toegenomen (Bregman, 2000:23).²⁸ De Arabische landen weigerden die nieuwe status quo te accepteren en begonnen de Israëliërs daarom met enige regelmaat te provoceren. Zo blokkeerde Egypte de Straat van Tiran, een belangrijke waterweg voor Israël, en moedigde het land een groep Palestijnse militanten aan om de grens met Israël over te steken, met als doel terreuraanvallen op onschuldige Joden te plegen (Bregman, 2000:37). Voor de Israëlische regering waren de scheepsblokkade en de terreuraanvallen een doorn in het oog. Maar de belangrijkste aanleiding voor de Suezcrisis was de nationalisatie van het Suezkanaal door de Egyptische president Nasser in juli 1956. Het bedrijf dat deze belangrijke verkeersader exploiteerde, was voor 1956 in Frans-Britse handen. Nasser was weinig geliefd in het Westen vanwege zijn anti-Israëlische en pro-Arabische houding. De Nederlandse pers vergeleek Nasser zelfs met Adolf Hitler (Gans, 2016:166. Peeters, 1997:95). Bovengenoemde factoren leidden ertoe dat Israël op 29 oktober 1956 Egypte binnenviel. Frankrijk en Engeland steunden Israëls inval en zouden als voorwendsel een week later het Suezkanaal zogenaamd beschermen vanwege het Israëliësch-Egyptische conflict. In werkelijkheid wilden beide landen het Suezkanaal opnieuw in handen krijgen.

Het *Algemeen Handelsblad* merkte een toenemend machtsbewustzijn bij de Arabische landen op en daarnaast had Israël last van “gehate indringers”, waarmee werd verwezen naar de Palestijnse

²⁷ *Het Vrije Volk*, 10 aug. 1948, p.2.

²⁸ Het Israëlische grondgebied, dat eerst 5.600 hectare telde, nam na de wapenstilstand toe tot 8.100 hectare. Daardoor was de verhouding in Palestina niet langer meer 55 procent Joods en 45 procent Arabisch grondgebied, maar 80 procent Joods en 20 procent Arabisch (Bregman, 2000:23).

Fedayeen.²⁹ Daardoor had de krant begrip voor Israël's inval.

Het Vrije Volk constateerde eveneens begripvol dat Israël af wilde rekenen met deze militante guerrillagroepering. “Israël heeft weloverwogen het risico genomen dat uit zijn actie een nieuwe Arabisch-Israëliëse oorlog zou voortkomen, blijkbaar in de overweging dat dit moment voor Israël gunstiger is dan elk volgende”, stelde de krant.³⁰ “[Maar] moet men Israël hiervoor nu aan de schandpaal nagelen?”, vroeg het dagblad zich af, waarop het betoogde dat Israël wel degelijk meerdere redenen had om Egypte binnen te vallen. Zo wees het op de instelling van het eenhoofdige commando tussen Egypte, Jordanië en Syrië, en werd aangevoerd dat Egypte met de dag sterker werd door wapenleveranties uit de Sovjet-Unie. “En bij dit alles steken de Arabische landen nimmer onder stoelen of banken dat zij slechts één doel voor ogen hebben: Israël vernietigen.” *Het Vrije Volk* zag dus een toenemende dreiging vanuit met name Egypte en hoopte dat de grote mogendheden zich zouden inzetten om het voortbestaan van de Joodse staat te waarborgen.

Om te voorkomen dat de Engelsen en de Fransen Egypte zouden binnenvallen, was de eis dat Egypte en Israël 16 kilometer van het Suezkanaal vandaan moesten blijven. Dat betekende in de praktijk dat Israël de gehele Sinai kon bezetten. *Het Vrije Volk* noemde die eis “belachelijk”, omdat Israël de actie begonnen was.³¹ Volgens de krant was Israël's doel niet zozeer het verdrijven van de Fedayeen, maar om aan de grote mogendheden te tonen dat de grenzen in de regio “onhoudbaar” waren en daarvoor een oplossing moest worden gevonden. Het dagblad nam Israël nog maar weinig kwalijk. Het erkende dat het land met een aantal problemen kampte, zoals de Fedayeen en de onveilige grenzen. Het waren Engeland en Frankrijk die kritiek ontvingen, omdat een dergelijke actie niet bevorderlijk was voor Israël's sympathie. “Wij delen die sympathie ten volle, maar het is hoogst waarschijnlijk dat de Brits-Franse actie de zaak van Israël op ten duur meer kwaad dan goed zal doen”, voorspelde de krant.³²

Het *Algemeen Handelsblad* deelde die mening, maar sprak zich feller uit tegen beide landen. De krant betreurde dat Israël, hoe begrijpelijk de motieven ook waren, zich in dit avontuur had gestort en hekelde met name het grote risico dat de Fransen en de Britten namen met betrekking tot Israël.³³ “Het lot van deze jonge en zwakke staat te verbinden aan de crisis over het Suezkanaal was (...) een hachelijk besluit.”³⁴ De toekomst van het land kon er zomaar door worden bepaald, zo meende de krant. Die begreep de vergeldingsacties van Israël beduidend meer dan het militaire optreden van Engeland en Frankrijk. Wel noemde het de Israëlische actie om de Sinai te veroveren onverstandig en gevaarlijk. “Doch men kon zich voorstellen dat een bedreigde kleine staat elke strohalm zou aangrijpen om met de steun van twee West-Europese mogendheden een voor de toekomst gevreesde

²⁹ *Algemeen Handelsblad*, 30 okt. 1956, p.3.

³⁰ *Het Vrije Volk*, 30 okt. 1956, p.7.

³¹ *Het Vrije Volk*, 31 okt. 1956, p.2.

³² *Het Vrije Volk*, 2 nov. 1956, p.2.

³³ *Algemeen Handelsblad*, 8 nov. 1956, p.3. Zie ook: *Algemeen Handelsblad*, 5 nov. 1956, p.3 (avondeditie).

³⁴ *Algemeen Handelsblad*, 31 okt. 1956, p.2. Zie ook: *Algemeen Handelsblad*, 30 okt. 1956, p.3.

collectieve Arabische aanval te voorkomen.”³⁵ Een positief gevolg van de Suezcrisis was dat Israël erin geslaagd was het “niet denkbeeldige gevaar” van een Egyptische aanval te keren.³⁶ De preventieve aanval van Israël had dus blijkbaar goed uitgekapt.

De Suezcrisis escaleerde niet, omdat Amerika een week na Israëls aanval ingreep en Israël, Engeland en Frankrijk onder zware politieke en economische druk zette om zich terug te trekken (Soetendorp, 1983:68-69). Maar Israël trok zich daar niets van aan en bleef met zijn troepen in de Sinaï-woestijn aanwezig. Het *Algemeen Handelsblad* constateerde dat Israël geïsoleerd was en benadrukte nogmaals in wat voor een gevaarlijk avontuur Israël zich had gestort.³⁷

Wat betreft de Palestijnse vluchtelingenkwesitie vond het *Algemeen Handelsblad* het verdedigbaar als Israël Gaza innam. “Het zou zelfs grote indruk maken indien daar [in Gaza] wonende Arabische vluchtelingen er zouden blijven als burgers van Israël, waarin zij een nieuw leven zouden kunnen beginnen, profiterend van de inspanning, het vernuft, de technische en intellectuele bekwaamheden der Israëli’s.”³⁸ Net als in 1948 zou het Israël dus sieren als het land iets zou doen aan de Palestijnse vluchtelingenkwesitie. De aandacht voor het vluchtelingenprobleem was in deze periode nog zeer beperkt, waardoor de Palestijnse problemen mogelijk nog weinig bekend waren. In het *Algemeen Handelsblad* stond een reportage over een Jordanese arts centraal die zich uitliet over de Palestijnse vluchtelingenkwesitie. Hij vroeg zich af waarom zoveel vluchtelingen moesten berusten in hun lot, terwijl de Joden hun huis en land hadden geconfisqueerd.³⁹ *Het Vrije Volk* schreef rond de Suezcrisis niets over de Palestijnse vluchtelingen. En omdat er zo weinig over werd geschreven, was het probleem van de Palestijnse vluchtelingenkwesitie vermoedelijk bij weinig lezers bekend.

Het discours was nog weinig veranderd ten opzichte van 1948. De benamingen voor de strijdende partijen waren hetzelfde, evenals het zo goed als ontbreken van het woord “Palestijnen”. Wel valt op dat de naam “Palestina” nauwelijks meer voorkwam. Wat de reden daarvan was, is onduidelijk. Maar ook dat is een signaal dat de Palestijnen naar de achtergrond verdreven waren. De term “Joden” lijkt eveneens nauwelijks nog gebruikt te worden. In plaats daarvan gebruikten de kranten termen als “Israëli’s”, “Israël” of “Tel Aviv”, de stad waar de regering zetelde.

Beide kranten publiceerden tijdens de Suezcrisis, anders dan in 1948, wel foto’s over het Midden-Oosten. Het vaakst waren Israëlische militairen te zien (zie bijv. afb.3).⁴⁰ Eén keer publiceerden beide kranten een grote foto waarop de verwoestingen van de Egyptische plaats Port Said

³⁵ *Algemeen Handelsblad*, 2 nov. 1956, p.3.

³⁶ *Het Vrije Volk*, 10 nov. 1956, p.2.

³⁷ *Algemeen Handelsblad*, 8 nov. 1956, p.3.

³⁸ *Algemeen Handelsblad*, 8 nov. 1956, p.3.

³⁹ *Algemeen Handelsblad*, 1 nov. 1956, p.10.

⁴⁰ Zie bijv.: *Het Vrije Volk*, 31 okt. 1956, p.7. *Het Vrije Volk*, 1 nov. 1956, p.1. *Het Vrije Volk*, 2 nov. 1956, p.1. *Het Vrije Volk*, 3 nov. 1956, p.1.

Afb.3: Israëlische soldaten tekenen een route in het zand. Afb.4: Door Israël gevangen genomen Egyptische soldaten.⁴¹

te zien waren, al zouden de Engelsen en Fransen daarvoor verantwoordelijk zijn geweest.⁴² Het is opmerkelijk dat de Israëliërs alleen vanuit een positieve invalshoek werden gefotografeerd, terwijl ze ook verantwoordelijk waren voor omgekomen Egyptenaren. Ze werden afgeschilderd als overwinnaars met goede manieren, door bijvoorbeeld Egyptische soldaten tot krijgsgevangenen te maken (zie afb.4). Maar opmerkelijk genoeg waren nooit gedode Egyptenaren te zien en was zelden te lezen hoeveel slachtoffers aan Arabische kant gevallen waren.⁴³

Beide kranten hadden dus begrip voor Israëls inval in Egypte en zagen de inval als een preventieve aanval. De schuldigen waren opnieuw westerse landen – in dit geval Engeland en Frankrijk – dat Israël niet mee moest nemen in een gevaarlijk conflict. Beide landen speelden met vuur om het “zwakke” Israël nog verder te doen verzwakken, waardoor machtige landen gemakkelijk het lot van de Joodse staat konden bepalen. Ondanks dat Israël zelf de aanvaller was, had dat geen consequentie als slachtofferstaat. Israël bleef dat bedreigde land dat omringd was met vijandige Arabieren dat met de Suezcrisis zijn positie wilde verbeteren. Een kat in het nauw maakt eenmaal rare sprongen.

Het discours kende slechts weinig veranderingen met 1948. Nog steeds was het woord “Palestijnen” bijna geheel afwezig, net als het woord Joden. In plaats daarvan werden woorden gebruikt als “Israël” of “Tel Aviv”. Wel een opvallend verschil is het ontbreken van de term “Palestina”. Op foto’s was te zien hoe Israëlische troepen zich als overwinnaars profileerden. Israëlische oorlogsmisdrijven of Arabische slachtoffers werden zelden tot nooit getoond.

⁴¹ *Het Vrije Volk*, 3 nov. 1956, p.1. *Algemeen Handelsblad*, 5 nov. 1956, p.3.

⁴² *Het Vrije Volk*, 10 nov. 1956, p.1. *Algemeen Handelsblad*, 9 nov. 1956, p.1.

⁴³ In het *Algemeen Handelsblad* van 7 nov. 1956 (p.6) meldde Israël dat er tot dan toe 2.000 Egyptenaren waren gedood, maar die cijfers zijn niet onafhankelijk te verifiëren in bijvoorbeeld wetenschappelijke literatuur.

4.3 De Zesdaagse Oorlog (1967)

Na de Suezcrisis was het jarenlang relatief rustig in Palestina. Maar in 1967 diende zich de volgende korte maar hevige confrontatie aan die tot op de dag van vandaag een grote impact heeft op de regio. Een aantal gebeurtenissen lag ten grondslag aan het ontstaan van de Zesdaagse Oorlog. Opnieuw teisterden Palestijnse milities de Joodse bevolking, ditmaal aan de grens met Syrië, waar Israël mee wilde afrekenen (Soetendorp, 1983:84-86). Maar belangrijker voor het ontstaan van de oorlog was wederom de Egyptische blokkade van de Straat van Tiran, waardoor schepen niet naar de belangrijke Israëliëse havenstad Eilat konden varen. Nasser wilde een oorlog uitlokken en voelde zich gesterkt nadat Jordanië zich bij Egypte en Syrië had gevoegd. Omdat duidelijker werd dat Amerika zich - in tegenstelling tot de Suezcrisis – afzijdig zou houden en Israël wilde voorkomen dat het aan drie fronten moest vechten, besloot het land op 5 juni 1967 de oorlog te beginnen (Soetendorp, 1983:93-94). Israël domineerde vanaf de inval. Het land had de Sinai-woestijn, die het jaren eerder moest afstaan aan Egypte, binnen een paar dagen opnieuw in handen (Bregman, 2000:55-56). Aan het einde van de week had het land ook Oost-Jeruzalem, de Westelijke Jordaanoever, de Golanhoogten en de Gazastrook veroverd.

Zelden stonden beide kranten zo vol met nieuwsartikelen over Israël als tijdens de week van de Zesdaagse Oorlog (zie bijlage 2). Het toonde aan hoe impactvol deze gebeurtenis was. *Het Vrije Volk* en het *Algemeen Handelsblad* vonden dat de Arabische landen de crisis hadden uitgelokt.⁴⁴ Zo wees de liberale krant op het in gevaar komen van Israëls bestaansrecht door de zeeblokkade, de grensincidenten en de bedreigingen die door verschillende Arabische radiostations “met steeds kortere tussenpozen en op voortdurend fellere toon” werden uitgesproken.⁴⁵

Het Vrije Volk schreef dat de Arabische landen uit een twintig jaar gevoede afkeer de oorlog waren begonnen, doelend op de stichting van de Joodse staat en de eerder geleden nederlagen.⁴⁶ Volgens de krant zouden de Arabische landen zich zelfs voorbereiden op de “eindafrekening met Israël”.⁴⁷ Die “Arabische hetze” werd breed uitgemeten in beide dagbladen (zie afb.5).⁴⁸ Of dat zorgde voor een versterkend slachtofferschap is lastig in te schatten. Daarnaast onderstreepte *Het Vrije Volk* dat het geïsoleerde Israël met de rug tegen de muur vocht. Het dagblad sprak van “de meest acute

⁴⁴ *Het Vrije Volk*, 7 juni 1967, p.2. *Algemeen Handelsblad*, 8 juni 1967, p.3. Zie ook: *Algemeen Handelsblad*, 5 juni 1967, p.3. Daarop is een spotprent met een groepje Arabieren te zien, lopend over een wereldbol, met de teksten “haat”, “fanatisme”, “geweld” en een tekening van een doodshoofd.

⁴⁵ *Algemeen Handelsblad*, 8 juni 1967, p.3.

⁴⁶ *Het Vrije Volk*, 9 juni 1967, p.2. Zie ook: *Het Vrije Volk*, 5 juni 1967, p.1.

⁴⁷ *Het Vrije Volk*, 6 juni 1967, p.9. Zie ook: *Het Vrije Volk*, 9 juni 1967, p.8. Daarin werd gesproken over het “tot het uiterst bedreigde volk”, doelend op de Joden.

⁴⁸ *Het Vrije Volk*, 5 juni 1967, p.11. *Het Vrije Volk*, 7 juni 1967, p.3. Zie ook voor het opnieuw vermelden van die haatcampagnes: *Het Vrije Volk*, 7 juni 1967, p.8. *Het Vrije Volk*, 6 juni 1967, p.5 waar een columnist de haat van de Arabieren jegens Israël onderstreepte. En: *Het Vrije Volk*, 13 juni 1967, p.11.

dreiging waaraan het bestaansrecht van Israël tot dusver heeft blootgestaan”.⁴⁹ Nooit eerder was het bestaan van het land in de ogen van *Het Vrije Volk* in deze mate bedreigd als in 1967. Vanwege dit slachtofferschap kwam Nederland massaal in actie voor Israël, zo was te lezen in beide kranten.⁵⁰ Terwijl Israël net Egypte was binnengevallen, stond in *Het Vrije Volk* al de oproep om de Joodse staat financieel te steunen.⁵¹ De dagen erna bleven die oproepen in de krant verschijnen. In het *Algemeen Handelsblad* waren minder van dergelijke oproepen te lezen. Wel was een door de krant zelf geplaatste paginagrote advertentie te lezen met de tekst: “Israël heeft twee dingen nodig: geld en bloed!”⁵² Ook briefschrijvers spraken zich in grote meerderheid uit voor steun aan Israël.⁵³

Toen de Zesdaagse Oorlog enkele dagen bezig was, schreef *Het Vrije Volk* dat het gevaar voorlopig geweken was. De krant was zichtbaar opgelucht en vreugdevol over de “geweldige successen” die het land in de oorlog had geboekt.⁵⁴

Door de Zesdaagse Oorlog was het bestaan van Israël op de lange termijn volgens beide kranten gewaarborgd, omdat de Arabische landen erg verzwakt waren.⁵⁵ De oorlog zorgde ervoor dat het Israëlisch grondgebied ruim vier keer zo groot was geworden (Bregman, 2000:59).⁵⁶ Zo kwamen de Golanhoogten, de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook in Israëlische handen. Maar wat moest er met de veroverde gebieden gebeuren: behouden of weggeven in ruil voor verzoening en erkenning?

Het *Algemeen Handelsblad* was begripvol over dat Israël de terreinwinst niet zomaar wilde prijsgeven, omdat de Israëlische verdediging het met de toenmalige grenzen “zeer moeilijk” had.⁵⁷ Daarom was het “noodzakelijk” om onder meer de Sinai en de Westelijke Jordaanoever bezet te houden.⁵⁸ De Israëli’s en de Arabieren moesten zo snel mogelijk over de veroverde gebieden gaan onderhandelen, met als doel om via grenscorrecties blijvende stabiliteit in de regio te bewerkstelligen. Omdat Israël veel gebied had veroverd, zou dat het land een sterke positie in de onderhandelingen

⁴⁹ *Het Vrije Volk*, 7 juni 1967, p.8.

⁵⁰ Zie onder meer: *Algemeen Handelsblad*, 5 juni 1967, p.1-2. *Algemeen Handelsblad*, 6 juni 1967, p.20. *Algemeen Handelsblad*, 7 juni 1967, p.4 en p.11. *Algemeen Handelsblad*, 8 juni 1967, p.1 en p.2. *Algemeen Handelsblad*, 12 juni 1967, p.2.

Voor *Het Vrije Volk*, zie onder meer: *Het Vrije Volk*, 5 juni 1967, p.11. *Het Vrije Volk*, 6 juni 1967, p.2 en p.9. *Het Vrije Volk*, 7 juni 1967, p.7 en p.8. *Het Vrije Volk*, 8 juni 1967, p.2. *Het Vrije Volk*, 9 juni 1967, p.17. *Het Vrije Volk*, 10 juni 1967, p.8.

⁵¹ *Het Vrije Volk*, 5 juni 1967, p.1. Zie ook pagina 5 in dezelfde editie.

⁵² *Algemeen Handelsblad*, 9 juni 1967, p.16. Ook in andere grote kranten was die oproep te lezen (Digan, 2016:249).

⁵³ Op 10 juni viel een brief op van een briefschrijver die niet wenste mee te doen aan het “partijkiezen” in Nederland. “Ik zou wel willen weten of er nog anderen zijn die zich afzijdig voelen staan, die buiten de hysterie van het ‘Helpt Israël!’ blijven”, schreef hij. De brief toonde aan hoe pro-Israël Nederland toentertijd was. *Het Vrije Volk*, 10 juni 1967, p.2. Zie ook: *Het Vrije Volk*, 13 juni 1967, p.2.

⁵⁴ *Het Vrije Volk*, 8 juni 1967, p.9.

⁵⁵ *Algemeen Handelsblad*, 10 juni 1967, p.3. *Algemeen Handelsblad*, 13 juni 1967, p.3. *Het Vrije Volk*, 13 juni 1967, p.2

⁵⁶ Israël ging van 20.250 naar ruim 88.000 vierkante kilometer grondgebied (Bregman, 2000:59).

⁵⁷ *Algemeen Handelsblad*, 7 juni 1967, p.3. De krant herhaalde dat op 10 juni 1967, p.3

⁵⁸ *Algemeen Handelsblad*, 8 juni 1967, p.3.

geven, was de gedachte.⁵⁹ Het *Algemeen Handelsblad* noemde het verder een “ver verwijderd doel” om tot een federatie of vrede tussen Israël en de Arabische buurlanden te komen vanwege de jarenlange haatcampagnes jegens Israël.⁶⁰

Het Vrije Volk pleitte voor onderhandelingen over het door Israël veroverde Syrische en Egyptische gebied en was tevens voorstander van grenscorrecties om te voorkomen dat Israël zich opnieuw bedreigd zou voelen.⁶¹ Verder was de krant voor een regeling met Jordanië, zodat een deel van de Palestijnse vluchtelingen zich definitief kon vestigen op de Westelijke Jordaanoever. Ook voor Israël zou het niet aantrekkelijk zijn om jaren gebieden van buurlanden bezet te houden, schreef de krant, omdat een dergelijke politiek “een steen des aanstoets zal worden”. Net als het *Algemeen Handelsblad* vond *Het Vrije Volk* dat de grenzen via onderhandelingen verlegd moesten worden, met als doel vrede en stabiliteit in de regio.

Rond de Zesdaagse Oorlog gebruikten beide kranten meerdere keren termen als “terreinvinst”, “veroverde gebieden” en “gebiedsuitbreiding”.⁶² Het woord “bezette gebieden” werd alleen gehanteerd wanneer het over de toekomst ging en welke gevolgen dat mogelijk had.⁶³ Vermoedelijk werd er nog weinig gesproken over “bezette gebieden”, omdat de gebieden nog maar recent veroverd waren.

De Palestijnse vluchtelingenkwestie speelde in *Het Vrije Volk* rond de Zesdaagse Oorlog nog een kleine rol. Het *Algemeen Handelsblad* schreef er meer over. Zo was te lezen hoe een stroom vluchtelingen op gang was gekomen en werd op foto's getoond hoe schrijnend en erbarmelijk de situatie in een vluchtelingenkamp was.⁶⁴ De krant noemde het vluchtelingenprobleem na de Israëlische overwinning “dringender dan ooit”.⁶⁵ Eerder werd het aantal vluchtelingen geschat op 1,3 miljoen, maar die week was dat cijfer met honderdduizenden toegenomen, meldde de krant. Israël kon volgens het *Algemeen Handelsblad* niet met 2,6 miljoen inwoners een “duurzame vestiging” bieden aan die grote aantallen vluchtelingen.

Het *Algemeen Handelsblad* leek in 1967 dus meer oog voor de ernst van het Palestijnse vluchtelingenprobleem te hebben gehad dan *Het Vrije Volk*. De liberale krant schreef verder dat Israël niet van plan was in Israël wonende Arabieren gelijke rechten te geven, omdat de Israëlische Joden naar een Joodse staat streefden. Een terugkeer van Arabische vluchtelingen naar hun voormalige woonplaatsen in Israël zou daarom niet snel gebeuren, was de voorspelling. Bovendien speelde

⁵⁹ *Algemeen Handelsblad*, 10 juni 1967, p.3.

⁶⁰ *Algemeen Handelsblad*, 9 juni 1967, p.3.

⁶¹ *Het Vrije Volk*, 13 juni 1967, p.2

⁶² *Het Vrije Volk*, 12 juni 1967, p.1. *Algemeen Handelsblad*, 7 juni 1967, p.3. *Algemeen Handelsblad*, 12 juni 1967, p.1 en p.3. *Algemeen Handelsblad*, 13 juni 1967, p.3.

⁶³ *Algemeen Handelsblad*, 13 juni 1967, p.3. In *Het Vrije Volk* van 13 juni 1967 (p.9) werd gesproken over “het door Israël bezette Jordanië”.

⁶⁴ *Algemeen Handelsblad*, 12 juni 1967, p.5. *Algemeen Handelsblad*, 13 juni 1967, p.3. *Algemeen Handelsblad*, 14 juni 1967, p.3 en p.5.

⁶⁵ *Algemeen Handelsblad*, 13 juni 1967, p.3.

volgens het *Algemeen Handelsblad* de afkeer naar elkaar ook een rol, waardoor de kans op onrust groot was.⁶⁶ Dit punt voerde de krant eveneens als reden aan dat het onmogelijk was om samen de bezette gebieden te besturen. Een oplossing voor het conflict was volgens het dagblad om de Palestijnen naar de Westelijke Jordaanoever te laten gaan. De krant stuurde dus aan op een tweestatenoplossing.

De term “Palestijnen” kwam dus vaker voor dan tijdens de Suezcrisis. Maar ondanks dat de aandacht toenam, bleef het lot van de Palestijnen onderbelicht. Naar de term “Joden” werd alleen verwezen als het om het Joodse volk of geloof ging, bijvoorbeeld om te verwijzen naar de verschrikkingen tijdens de Tweede Wereldoorlog.⁶⁷ Net als in 1956 gebruikten het *Algemeen Handelsblad* en *Het Vrije Volk* de woorden “Israël(i)” en “Tel Aviv” om de Joodse staat aan te duiden en “Arabische landen” om de rest van het Midden-Oosten aan te geven. Het woord “Palestina” werd opnieuw alleen gebruikt om de geschiedenis van Israël uiteen te zetten.⁶⁸

Israël en de Arabische landen verloren tijdens de Zesdaagse Oorlog respectievelijk circa 1.000 en 18.000 mensen, voornamelijk soldaten (Zaher, 2009:15). Afgaande op die aantallen zou het logisch zijn om meer artikelen over gedode of gewonde Arabieren te lezen. Dat was, net als elf jaar eerder, zelden tot nooit het geval. Hooguit stond er een stukje in beide kranten dat Israël napalmbommen op burgerlijke doelen had laten vallen met mogelijk honderden doden.⁶⁹ Op het eerste oog gingen veruit de meeste artikelen over Israëls geboekte successen. Ook opvallend was dat *Het Vrije Volk*-verslaggever Louis Velleman tijdens de oorlog nooit over Israël als dader schreef. Zo ging hij op bezoek bij Nederlandse Joden die in de schuilkelders verbleven en daarbij als slachtoffers van de oorlog werden neergezet.⁷⁰ In een ander artikel schreef Velleman hoe hij onder de indruk was van wat de Israëli's deden voor de Palestijns/Jordanese burgerbevolking in het door Israël veroverde Bethlehem.⁷¹ Wel gaf hij toe dat het verhaal door de censuur moest.

Die positieve invalshoek voor Israël was eveneens goed te zien in de gepubliceerde foto's van beide kranten. Van de tientallen foto's in beide kranten over de Zesdaagse Oorlog waren slechts enkele te interpreteren als mogelijk ongunstig voor Israël vanwege vluchtende Palestijnen en Israëlische bombardementen op Arabische doelen.⁷² Het merendeel van de foto's kan in een aantal categorieën worden onderverdeeld: het oprukken van Israëlische troepen, het confisqueren van vijandig Arabisch materieel of het krijgsgevangen maken van Arabische soldaten of inwoners (zie

⁶⁶ *Algemeen Handelsblad*, 14 juni 1967, p.3.

⁶⁷ Zie bijv.: *Het Vrije Volk*, 7 juni 1967, p.8.

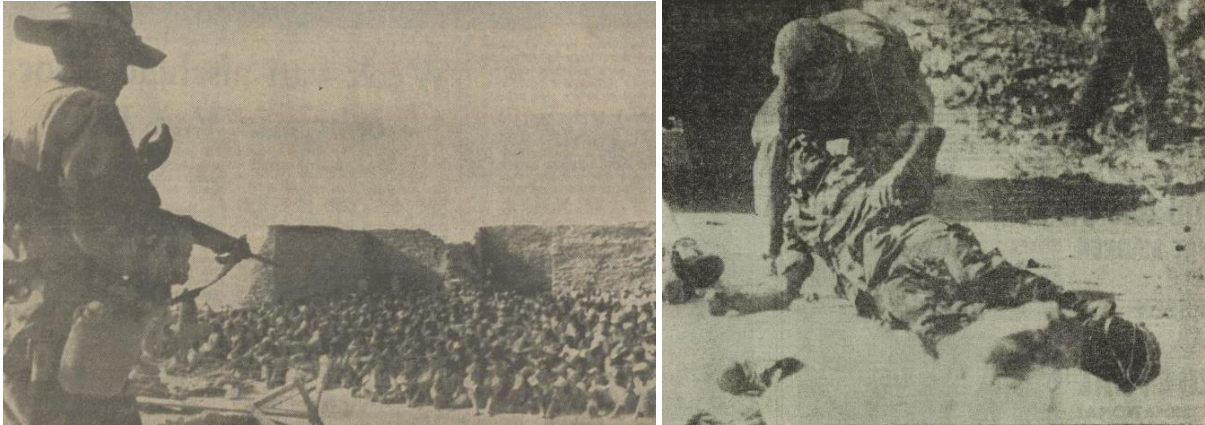
⁶⁸ Zie bijv.: *Algemeen Handelsblad*, 10 juni 1967, p.14.

⁶⁹ *Het Vrije Volk*, 10 juni 1967, p.9. Hetzelfde artikel stond ook in het *Algemeen Handelsblad*, 10 juni 1967, p.3.

⁷⁰ *Het Vrije Volk*, 12 juni 1967, p.9.

⁷¹ *Het Vrije Volk*, 13 juni 1967, p.9.

⁷² *Het Vrije Volk*, 10 juni 1967, p.9. *Het Vrije Volk*, 13 juni 1967, p.9. *Algemeen Handelsblad*, 8 juni 1967, p.3. *Algemeen Handelsblad*, 13 juni 1967, p.3.

Afb.5: Een Israëlische militair houdt Egyptische krijgsgevangenen in de gaten.⁷³ Afb.6: Een gewonde Israëlische soldaat wordt geholpen.⁷⁴

afb.5).⁷⁵ Anderzijds toonden de kranten meerdere foto's van Israëli's als slachtoffers (zie afb.6).⁷⁶ Maar zelden tot nooit publiceerden de kranten foto's met daarop Arabische slachtoffers, terwijl duizenden Arabieren waren gesneuveld. Wat de reden daarvan was, is onduidelijk. Mogelijk hadden (westerse) fotografen geen of slecht toegang tot Arabische legers, was er sprake van een door Israël opgelegde censuur of stuurden de Israëlische autoriteiten vele foto's de wereld in om de internationale media te beïnvloeden.⁷⁷ Het gevolg was dat de redactie en daardoor tevens de lezers gebrekkig werden geïnformeerd en dus mogelijk een verkeerd beeld hadden van Israël's rol in de oorlog. Op die manier werd Israël als slachtofferstaat in stand gehouden.

Ondanks dat Israël de oorlog was begonnen, schreven *Het Vrije Volk* en het *Algemeen Handelsblad* dat aanvallen de beste verdediging was. Een aanval moest een einde maken aan de zeeblokkade, de Palestijnse indringers en de Arabische dreiging. Er werd zelfs rekening gehouden met het einde van de Joodse staat. De sympathie was nog nooit zo groot voor Israël als in 1967, bewezen ook de vele oproepen en artikelen voor het land. Israël als slachtofferstaat was zelden zo duidelijk te lezen als tijdens de Zesdaagse Oorlog. Maar na enkele dagen was dat gevoel van een naderende ondergang grotendeels verdwenen en konden beide kranten opgelucht ademen. Om de negatieve gevolgen van de gebiedsuitbreiding te voorkomen, moest er snel onderhandeld worden over grenscorrecties en tevens een oplossing voor de Palestijnse vluchtelingenkwestie worden gevonden. De Zesdaagse Oorlog leidde, met name bij het *Algemeen Handelsblad*, tot meer urgentie voor het Palestijnse

⁷³ *Algemeen Handelsblad*, 9 juni 1967, p.1.

⁷⁴ *Het Vrije Volk*, 8 juni 1967, p.9 en het *Algemeen Handelsblad*, 7 juni 1967, p.5.

⁷⁵ *Het Vrije Volk*, 7 juni 1967, p.8. *Het Vrije Volk*, 8 juni 1967, p.1. *Het Vrije Volk*, 12 juni 1967, p.9. *Algemeen Handelsblad*, 6 juni 1967, p.19 en 23 (meerdere foto's). *Algemeen Handelsblad*, 8 juni 1967, p.1 en p.3.

Algemeen Handelsblad, 9 juni 1967, p.1. *Algemeen Handelsblad*, 12 juni 1967, p.1 en p.3.

⁷⁶ *Het Vrije Volk*, 6 juni 1967, p.8. *Het Vrije Volk*, 8 juni 1967, p.9. *Het Vrije Volk*, 9 juni 1967, p.8 en p.9.

⁷⁷ Zie bijvoorbeeld op de vorige pagina hoe *Het Vrije Volk*-verslaggever Louis Velleman toegaf dat er sprake was van Israëlische censuur.

vluchtelingenprobleem. Het woord “Palestijnen” nam in beide kranten toe, wat aangaf dat de aandacht voor die groep toenam. Verder bleven termen als “Joden” en “Palestina” nauwelijks nog voorkomen. Ook viel op dat veel artikelen en foto’s vanuit Israëlisch perspectief geschreven en gemaakt waren. Daarbij werden de Israëlische troepen als overwinnaars of slachtoffers gefotografeerd. Opvallend genoeg kwamen nooit Arabische gewonden of gesneuvelden voor, terwijl er vele duizenden de oorlog niet hadden overleefd.

4.4 De Jom Kippoeroorlog (1973)

Enkele maanden na de Zesdaagse Oorlog, in november 1967, nam de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties Resolutie 242 aan. Die schreef voor dat Israël zich moest terugtrekken uit de bezette gebieden, dat het land veilige grenzen moest krijgen en dat er een oplossing voor het Palestijnse vluchtelingenprobleem moest komen (Hellema, 1995:237). Die eisen waren opgesteld na de voor Arabische landen desastreuus verlopen Zesdaagse Oorlog. Maar Israël bleef weigeren om vredesgesprekken met derde partijen te voeren. Ook konden betrokken partijen het niet eens worden over welke volgorde gehanteerd moest worden. Israël en Amerika waren voorstander van eerst onderhandelen en dan pas terugtrekken uit de bezette gebieden, de Arabische landen en de Sovjet-Unie eisten dat Israël eerst de in 1967 veroverde gebieden zou ontruimen (Soetendorp, 1983:121). Om de patstelling te doorbreken en om een betere uitgangspositie aan de onderhandelingstafel te krijgen, vielen Syrië en Egypte op 6 oktober 1973 door Israël bezet gebied binnen (Gans, 2016:216. Grünfeld, 1984:47). Vanwege Jom Kippoer (Grote Verzoendag, de heiligste dag voor joden in het jaar) waren veel Israëliërs op die dag vrij en daardoor compleet verrast door deze aanval. Israël was gedwongen zich terug te trekken. Het land herstelde zich na enkele dagen, maar grote verliezen waren toen al geleden (Peeters, 1997:193). Aan Arabische kant vielen eveneens veel slachtoffers. Uiteindelijk zou Syrië gebied aan Israël verliezen en Egypte gebied winnen.

Het Vrije Volk vond, in tegenstelling tot het begin van de Zesdaagse Oorlog, dat Israël niet meer in gevaar was vanwege een “superieure bewapening” en een oneindig grotere technologische kennis.⁷⁸ De Joodse staat genoot internationaal beduidend minder steun vanwege de halsstarrigheid in de vredesonderhandelingen, merkte de krant op.⁷⁹ Het inmiddels gefuseerde *NRC Handelsblad* vond in de beginfase van de Jom Kippoeroorlog dat Israël niet geheel veilig was.⁸⁰ Toen de kansen gekeerd waren, schreef de krant daar niets meer over. Daarna berichtte het dagblad vooral over het uitblijven van een duurzame politieke regeling tussen Israëliërs en Arabieren. Voor een deel lag dat aan de Arabieren, zo werd geschreven, omdat die niet wilden praten zolang Israël de in 1967 bezette gebieden

⁷⁸ *Het Vrije Volk*, 8 okt. 1973, p.1.

⁷⁹ *Het Vrije Volk*, 11 okt. 1973, p.1. *Het Vrije Volk*, 7 nov. 1973, p.4.

⁸⁰ *NRC Handelsblad*, 24 okt. 1973, p.7.

niet had ontruimd.⁸¹ Opvallend genoeg legde de krant een dag later de schuld van de patstelling volledig bij Israël.⁸²

Vanaf het ontstaan van Israël verdedigden de Arabische landen de belangen van de Palestijnen. Maar begin jaren zeventig begon de in 1967 opgerichte en door Yasser Arafat geleide Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (afgekort als PLO) die rol te vervullen (Digan, 2016:241. Tessler, 2009:535). *NRC Handelsblad* sprak van een “gunstige ontwikkeling” dat de PLO opkwam voor de Palestijnse belangen, omdat de kans op een eigen staat daarmee groter werd.⁸³ Nederlanders namen de PLO gaandeweg steeds serieuzer en de organisatie kreeg ook meer aandacht in de media. Zo kregen groepen als “Andere Koers” of het Nederlands Palestina Comité in de krant de ruimte om aandacht te vragen voor de Palestijnse slachtoffers.⁸⁴ Ook trachtte een hoogleraar met een groot artikel de lezers beter inzicht te geven in het probleem van de Palestijnen.⁸⁵ Het feit dat beide kranten ruimte boden aan dergelijke organisaties, bewees dat ze de blik wilden verbreden en dat er iets aan de situatie van de vluchtelingen moest worden gedaan.

Door dergelijke artikelen nam het woord “Palestijnen” en daarmee de aandacht voor de Palestijnen opnieuw toe. Die verandering was al in 1967 enigszins ingezet, maar nam zes jaar later sterker toe. Naast de oprichting van de PLO had dat mogelijk te maken met de uitbreiding van de door Israël veroverde gebieden in de Zesdaagse Oorlog, waardoor het lot van meer Palestijnen opnieuw werd verslechterd.

Wat ook veranderd was, was het frequentere gebruik van termen als “bezette gebieden” en “bezetting”.⁸⁶ In 1967 gebruikten beide kranten nog woorden als “terreininwinst” en “veroverde gebieden”. Beide kranten kozen dus niet voor “betwiste gebieden”, waarmee niet alleen expliciet (in de commentaren) maar ook impliciet werd bevestigd dat Israël de bezette gebieden terug moest geven. Daarnaast werd nog geregeld verwezen naar Arabische landen, maar dat is niet onlogisch vanwege de grote rol die ze speelden in de Jom kippoeroorlog.

Verder viel de boodschap van briefschrijvers in beide kranten op. Waar dat voor 1973 zo goed als altijd pro-Israël was, waren meer briefschrijvers kritischer op Israël of zelfs pro-Palestijns. Zo sprak iemand over de “Palestijnse onderdrukking” en een ander schaamde zich om Nederlander te zijn vanwege het gebrek aan medeleven met de Palestijnen.⁸⁷ Columnisten merkten die dalende sympathie

⁸¹ *NRC Handelsblad*, 8 okt. 1973, p.7.

⁸² *NRC Handelsblad*, 9 okt. 1973, p.7.

⁸³ *NRC Handelsblad*, 1 nov. 1973, p.7.

⁸⁴ *Het Vrije Volk*, 11 okt. 1973, p.5. *NRC Handelsblad*, 12 okt. 1973, p.7.

Zie ook: *Het Vrije Volk*, 15 okt. 1973, p.5. *NRC Handelsblad*, 29 okt. 1973, p.2.

⁸⁵ *NRC Handelsblad*, 1 nov. 1973, p.7.

⁸⁶ Zie bijv.: *Het Vrije Volk*, 24 okt. 1973, p.4. *Het Vrije Volk*, 7 nov. 1973, p.1. *NRC Handelsblad*, 8 okt. 1973, p.7. *NRC Handelsblad*, 10 okt. 1973, p.5. *NRC Handelsblad*, 12 okt. 1973, p.7.

⁸⁷ *Het Vrije Volk*, 10 okt. 1973, p.2. *NRC Handelsblad*, 10 okt. 1973, p.7. *NRC Handelsblad*, 12 nov. 1973, p.7. Zie ook: *Het Vrije Volk*, 29 okt. 1973, p.2. *Het Vrije Volk*, 1 nov. 1973, p.2. *Het Vrije Volk*, 6 nov. 1973, p.8.

Afb.7: Een door Israël gedode Syrische soldaat.⁸⁸

voor Israël eveneens op. Zo schreef P.J. Kat in *NRC Handelsblad* dat de Nederlandse solidariteit met Israël in 1973 minder was dan met de Zesdaagse Oorlog.⁸⁹ De media berichtten meer dan vroeger over de problematiek van de Palestijnen, schreef hij. Daartegenover stond volgens hem dat Israël de laatste jaren veel steken heeft laten vallen, doelend op de afwijzende vredesonderhandelingen en dat in de ogen van vooral jongere Nederlanders Israël niet meer dat vredelievende land was.

Tijdens de Zesdaagse Oorlog viel op dat het bijna geheel ontbrak aan foto's met Arabische slachtoffers. Dat was opvallend, omdat veruit de meeste slachtoffers aan Arabische kant vielen. De Jom Kippoeroorlog werd gekenmerkt door verliezen aan beide kanten. Arabische slachtoffers kwamen iets frequenter op foto's voor, maar het bleef beperkt.⁹⁰ Een foto waarop een gedode Arabische soldaat werd afgebeeld, was zelden eerder vertoond (zie afb.7). Arabische soldaten werden op die manier niet alleen neergezet als daders, maar ook als slachtoffers in dit conflict. Ook leek het alsof de foto's minder vanuit Israëliësch perspectief waren gemaakt. Zo waren bijvoorbeeld meer Syrische of Egyptische soldaten en inwoners te zien.⁹¹ Toch publiceerden beide kranten nog steeds beduidend meer foto's vanuit Israëliësch perspectief en met Israëliëse slachtoffers.⁹² Dat lijkt weinig verrassend. Zo schreef *Het Vrije Volk*-verslaggever Louis Velleman in zijn artikelen over bijvoorbeeld

⁸⁸ *Het Vrije Volk*, 9 okt. 1973, p.1. *NRC Handelsblad*, 9 okt. 1973, p.7.

⁸⁹ *NRC Handelsblad*, 3 nov. 1973, p.19.

⁹⁰ Zie onder meer: *Het Vrije Volk*, 9 okt. 1973, p.1. *Het Vrije Volk*, 10 okt. 1973, p.5. *NRC Handelsblad*, 9 okt. 1973, p.7. *NRC Handelsblad*, 18 okt. 1973, p.5.

⁹¹ Zie bijv. *NRC Handelsblad*, 9 okt. 1973, p.5. *NRC Handelsblad*, 10 okt. 1973, p.5. Bij deze foto stond expliciet dat die afkomstig was van het Egyptische persagentschap. In *NRC Handelsblad*, 18 okt. 1973 (p.5) was een foto gepubliceerd waarop een Syrisch dorp door Israël was gebombardeerd. Mensen liepen door het puin en er zouden vijftien doden zijn gevallen.

⁹² Zie bijv.: *Het Vrije Volk*, 8 okt. 1973, p.5. *Het Vrije Volk*, 11 okt. 1973, p.5. *Het Vrije Volk*, 27 okt. 1973, p.1. *Het Vrije Volk*, 8 nov. 1973, p.5. *NRC Handelsblad*, 8 okt. 1973, p.5. *NRC Handelsblad*, 10 okt. 1973, p.4. *NRC Handelsblad*, 15 okt. 1973, p.5.

“journalistenbussen” die onder streng toezicht van het Israëlische leger naar Egypte vertrokken en waar vermoedelijk ook fotografen in zaten om de strijd te fotograferen.⁹³ In welke mate de Israëlische autoriteiten controleerden wat gefotografeerd mocht worden, is niet duidelijk.

Aan het einde van de Jom Kippoeroorlog kondigden Arabische landen een olieboycot voor Nederland af, omdat het een te pro-Israëlische koers zou varen. Die berichtgeving is al onderzocht door Soetendorp (1983:145) en Grünfeld (1984:106-110). Zij concludeerden dat *Het Vrije Volk* en *NRC Handelsblad* de te pro-Israëlische regeringsverklaring fel afkeurden, omdat het de Nederlandse belangen zou schaden en vonden daarom dat de regering terughoudender moest zijn.⁹⁴ Na de veranderende verklaring van Nederland, mede onder druk van de Europese Gemeenschap, op 6 november 1973 was *Het Vrije Volk* van mening dat Nederland door de knieën was gegaan voor de Arabische landen.⁹⁵ *NRC Handelsblad* was positief over het feit dat Nederland onpartijdiger was geworden.⁹⁶ Maar deze veranderende houding zei niets over de oprechte sympathie voor Israël. Zakelijke belangen namen hier de overhand, zo was ook de conclusie van Soetendorp (1983:145) en Grünfeld (1984:106-110).

Volgens Digan (2016:241) was de periode rond de Jom Kippoeroorlog een tijd dat de sympathie ten koste ging van Israël en meer verschoof naar de Palestijnen. Dat bleek ook uit de inhoud van beide kranten. Het land werd gezien als onoverwinnelijk in de regio en het bestaansrecht was niet langer meer in gevaar. Belangrijker was dat Israël geen aanstalten maakte om tot een vredesoplossing te komen en hardnekkig bleef vasthouden aan de eigen onderhandelingsseisen. En mede omdat de PLO op het toneel verscheen en de eerder weinig geliefde Arabische landen niet langer de belangen van de Palestijnen behartigden, ging de aandacht meer uit naar de Palestijnen als slachtoffers. Wat betreft het discours viel op dat de term “Palestijnen” toenam, ook mede doordat pro-Palestijnse organisaties meer ruimte in de kranten kregen. Ook de woorden “veroverde gebieden” en “gebiedsuitbreiding” waren verdwenen. Daarvoor in de plaats gebruikten de kranten “bezette gebieden” en “bezetting”, waarmee impliciet werd aangegeven dat zij niet achter de Israëlische gebiedsuitbreiding stonden. Op foto’s was te zien dat het centraal staan van Arabieren als slachtoffers iets toenam en foto’s minder vanuit Israëlisch perspectief werden geplaatst, al bleven die wel veruit in de meerderheid. De sympathie voor Israël brokkelde dus weliswaar af, maar een daderstaat was het rond de Jom Kippoeroorlog nog niet.

⁹³ Zie onder meer: *Het Vrije Volk*, 8 okt. 1973, p.1 en p.4. *Het Vrije Volk*, 17 okt. 1973, p.5. *Het Vrije Volk*, 19 okt. 1973, p.5.

⁹⁴ *Het Vrije Volk*, 24 okt. 1973, p.4. *NRC Handelsblad*, 24 okt. 1973, p.7.

⁹⁵ *Het Vrije Volk*, 7 nov. 1973, p.4.

⁹⁶ *NRC Handelsblad*, 9 nov. 1973, p.7.

4.5 De Libanonoorlog (1982)

De jaren na de Jom Kippoeroorlog vestigden zich steeds meer PLO-strijders in Zuid-Libanon (Bregman, 2000:96). Raketaanvallen op het noorden van Israël namen daardoor toe en dat was voor de Joodse staat een doorn in het oog. Maar dat was niet de enige reden voor een oorlog. De Israëlische legertop geloofde sterk dat de invloed van de PLO op de Westelijke Jordaanoever zou verdwijnen als de Palestijnse organisatie in Libanon vernietigd was. Dat moest, zo was de gedachte, voor meer rust zorgen (Bregman, 2000:101). De Israëlische regering zocht daarom een geschikt moment voor een casus belli. Die kwam er toen op 3 juni 1982 een aanslag werd gepleegd op de Israëlische ambassadeur in London (Zaher, 2009:17). Dat de verantwoordelijke groep aanslagplegers zich al jaren geleden had afgesplitst van de PLO, maakte voor Israël geen verschil (Bregman, 2000:104). Drie dagen later, op 6 juni, trokken circa 80.000 Israëlische soldaten Libanon binnen (Tessler, 2009:574-577. Schoemaker & Roozenbeek, 2004:36). Volgens Israël, onder leiding van premier Menachem Begin en defensie-minister Ariel Sharon, was het doel van de inval om een veiligheidsstrook van veertig kilometer in Zuid-Libanon te creëren. Die strook moest gezuiverd worden van PLO-strijders, zodat het niet langer mogelijk was om Israëlisch grondgebied te raken. Maar al snel werd duidelijk dat het niet bij die strook bleef en het Israëlische leger trok verder naar de hoofdstad Beiroet. Twee maanden lang werd de stad, waar het hoofdkwartier van de PLO zetelde, bestookt met raketten. Naar schatting vielen er 18.000 doden en tienduizenden gewonden, vooral burgers (Zaher, 2009:17).

Afb.8: Een spotprent met premier Begin als monsterlijk figuur.⁹⁷

“Barbaarse agressie”, noemde *Het Vrije Volk* de inval, dat eraan toevoegde dat een aanslag op de Israëlische ambassadeur geen excuus was om honderden onschuldige mensen te doden.⁹⁸ De krant publiceerde een spotprent, waarbij premier Begin werd voorgesteld als een soort monster, een kenmerk van een dader (zie afb.8). Daarnaast merkte *Het Vrije Volk* na enkele dagen op dat de Israëlische troepen al ver voorbij de strook van veertig kilometer waren. Omdat het leger veel dieper Libanon in trok dan vooraf was beloofd, waren krant en columnisten ervan overtuigd dat de Israëlische

⁹⁷ *Het Vrije Volk*, 8 juni 1982, p.4.

⁹⁸ *Het Vrije Volk*, 10 juni 1982, p.4. Een columnist schreef grofweg hetzelfde, zie: *Het Vrije Volk*, 8 juni 1982, p.4.

regering “het liefst het hele Palestijnse volk” zou willen vernietigen.⁹⁹ Op die manier was een werkelijke oplossing voor het Israël-Palestinaconflict verder weg dan ooit. Pessimistisch voorspelde de krant dat de verbittering in het Midden-Oosten zal toenemen en de bereidheid om vrede te sluiten geringer zal worden.¹⁰⁰

Toen de inval bijna een week bezig was, ging *Het Vrije Volk* verder in zijn bewoordingen en vond dat het optreden van Israël steeds meer “het karakter van oorlogsmisdaden” aan begon te nemen.¹⁰¹ Het land stelde voorwaarden bij de beëindiging van de inval, zoals door het plaatsen van Amerikaanse troepen in Zuid-Libanon. Dat was voor de Arabieren “de zoveelste maal” dat ze vernederd zouden worden, schreef het dagblad. Die uitspraak zou vijftien jaar eerder ondenkbaar zijn geweest. Daarbij vond *Het Vrije Volk* dat de PLO weliswaar militair uitgeschakeld kon worden, maar politiek alleen maar sterker uit de strijd zou komen.¹⁰²

Vergelijkbare kritiekpunten waren in *NRC Handelsblad* te lezen, bijvoorbeeld door te benadrukken dat de inval “alle perken te buiten” ging.¹⁰³ De “schrikbarende verliezen” onder de burgerbevolking waren door niets te rechtvaardigen, schreef de krant, die verder hekelde dat Begin en Sharon “met aan grenzende waarschijnlijk” van begin af aan wisten dat het niet bij een strook van veertig kilometer zou blijven. Daarmee was de verwachte doelstelling om de PLO als militaire en politieke factor te vernietigen, zodat de hoop van de Palestijnen op een eigen staat hen ontnomen werd.¹⁰⁴ Uiteindelijk was de werkelijke doelstelling van de invasie volgens de krant om de Palestijnse politieke wil te breken, met als doel de annexatie van de bezette gebieden te verwezenlijken.¹⁰⁵

De kritiekpunten op de inval kwamen goeddeels overeen met *Het Vrije Volk* en het vertrouwen in een goede afloop nam af. Zelfs de doorgaans neutrale Israël-correspondent Bouman schreef ditmaal dat Israël met de Libanonoorlog was afgeweken van het door Ben-Goerion gestelde ideaal “een lichtend voorbeeld onder de volken te zijn”.¹⁰⁶

Het dieptepunt in de Libanonoorlog vond medio september plaats. In de buurt van Beiroet richtten de christelijke falangisten een bloedbad aan. Zij waren boos, omdat hun leider Bashir Gemayel was

⁹⁹ *Het Vrije Volk*, 15 juni 1982, p.4. *Het Vrije Volk*, 11 juni 1982, p.4. Op dezelfde pagina was ook een spotprent te zien waarop Israëlische soldaten op een kapot geschoten stuk grond staan met de tekst “probleem opgelost”. De boodschap van de spotprent was dat het vernietigen van de Palestijnen geen oplossing van het probleem was, omdat dat simpelweg niet mogelijk was. Zie ook een column in: *Het Vrije Volk*, 12 juni 1982, p.4 en *Het Vrije Volk*, 16 juni 1982, p.4.

¹⁰⁰ *Het Vrije Volk*, 15 juni 1982, p.4.

¹⁰¹ *Het Vrije Volk*, 15 juni 1982, p.4.

¹⁰² *Het Vrije Volk*, 10 aug. 1982, p.4. Zie ook: Bregman, 2000:101 dat de PLO zich aan het staakt-het-vuren hield.

¹⁰³ *NRC Handelsblad*, 25 juni 1982, p.7.

¹⁰⁴ *NRC Handelsblad*, 10 juni 1982, p.7. *NRC Handelsblad*, 25 juni 1982, p.7. Op 12 juli 1982 (p.7) schreef de krant grosso modo hetzelfde.

¹⁰⁵ *NRC Handelsblad*, 10 juni 1982, p.7.

¹⁰⁶ *NRC Handelsblad*, 20 aug. 1982, p.7.

vermoord (Schoenmaker & Roozenbeek, 2004:37-38). De falangisten richtten hun pijlen onder meer op de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila. Er vielen honderden tot duizenden doden, voornamelijk vrouwen en kinderen (Tessler, 2009:592). Het Israëliëse leger had weliswaar geen Palestijnen vermoord, maar was wel in staat om de falangisten te weerhouden de kampen te betreden. Israël ontving voor dit optreden felle kritiek uit binnen- en buitenland, inclusief Nederland (zie afb.1 op de voorpagina).

Het Vrije Volk vond Sharon en Begin verantwoordelijk voor de massamoord. “Zij hebben de herinnering aan Auschwitz bezoedeld”, waarmee de krant zelf voor zover bekend voor het eerst een verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog maakte.¹⁰⁷ Een briefschrijver stelde Begin en Sharon zelfs “op dezelfde lijn als Hitler”.¹⁰⁸ Begin stond opnieuw centraal in een spotprent als vleermuis op een doods-kist.¹⁰⁹

NRC Handelsblad vond eveneens dat Israël volledig aansprakelijk was voor de massaslachting.¹¹⁰ De actie paste immers goed in de uiteindelijke doelstelling van Israël, namelijk om honderdduizenden Palestijnen uit Libanon te verdrijven. “Tot dusver kon Sharon nog worden gezien als een bewindsman die bereid was buitensporig grote risico’s te nemen. Na de massamoord in Beiroet rijst de vraag of wij hier te maken hebben met een regeerder die voor geen enkel middel terugdeinst.” De bekende columnist J.H. Heldring vond de vergelijkingen met Auschwitz schandalig vanwege de systematiek en de omvang. Wel schreef hij: “Dat een staat die zijn reden van bestaan ontleent aan een massamoord aan zijn volk begaan, nu zelf verantwoordelijkheid draagt voor een massamoord, zou tot het melodrama gerekend worden.”¹¹¹

De twee alinea’s hierboven toonden aan dat het discours tijdens de Libanonoorlog significant anders was dan voorgaande jaren. Waar voorheen beide kranten begrip hadden voor Israëls aanvallen door bijvoorbeeld te spreken over “preventieve aanvallen” of “zelfverdediging”, was dat in 1982 niet langer het geval. Briefschrijvers, columnisten en de hoofdredactie hanteerden in *Het Vrije Volk* een felle toon met woorden als “uitroeiing”, “oorlogsmisdaden”, “Israëliëse agressie”, “volkerenmoord”, “massamoord”, “slachtpartij” en daarnaast werd dus voor het eerst verwezen naar de Holocaust.¹¹²

Opvallend genoeg waren dergelijke woorden minder vaak in *NRC Handelsblad* te lezen en was de toon milder. De krant veroordeelde de inval, maar bood daarnaast genoeg ruimte aan pro-Israëliëse briefschrijvers, columnisten en organisaties als het CIDI. Die betoogden dat Israël geen “bloeddorstige agressor” was, geen volkerenmoord pleegde en Israël het recht had om Libanon binnen

¹⁰⁷ *Het Vrije Volk*, 20 sept. 1982, p.1.

¹⁰⁸ *Het Vrije Volk*, 23 sept. 1982, p.7.

¹⁰⁹ *Het Vrije Volk*, 25 sept. 1982, p.4.

¹¹⁰ *NRC Handelsblad*, 20 sept. 1982 p.7.

¹¹¹ *NRC Handelsblad*, 21 sept. 1982, p.7.

¹¹² *Het Vrije Volk*, 15 juni 1982, p.4. *Het Vrije Volk*, 16 juni 1982, p.4. *Het Vrije Volk*, 25 juni 1982, p.6. *Het Vrije Volk*, 4 aug. 1982, p.5. *Het Vrije Volk*, 12 aug. 1982, p.5. *Het Vrije Volk*, 21 sept. 1982, p.4.

te vallen.¹¹³ De standpunten jegens Israël waren in *NRC Handelsblad* dus meer in evenwicht dan in *Het Vrije Volk*. Overigens werd ook in de liberale krant weleens het Israëlische leger vergeleken met een “moordbrigade”, spraken krant en redacteur van “massaslachting” en “massamoord”, en haalde een briefschrijver de Tweede Wereldoorlog erbij.¹¹⁴ Die vond de door Begin aangehaalde zelfverdediging als rechtvaardiging voor de inval onzin, omdat daarvoor niet “een massamoord op 20.000 vrouwen en kinderen” hoefde plaats te vinden. “Maar was dan – op grond van Begins logica – de uitroeiing van 6 miljoen Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog door de nazi’s een kwestie van ‘zelfverdediging’?”¹¹⁵ Zelfverdediging werd niet langer meer geaccepteerd, net als het doden van Arabieren of Palestijnen, omdat Israël niet meer in gevaar was en de PLO geen gelijkwaardige partij was.

En niet alleen in de tekst was sprake van een discoursverandering. Ook op foto’s was een verandering zichtbaar. Waar de foto’s voorheen vooral vanuit Israëlisch perspectief waren genomen met geregeld Israëlische bewoners of soldaten als slachtoffers, stonden tijdens de Libanonoorlog de Arabieren en Palestijnen als slachtoffers centraal. *Het Vrije Volk* liet af en toe akelige beelden zien: van jonge kinderen voor hun verwoeste huis tot lijken op straat na het bloedbad in de Palestijnse vluchtelingenkampen (zie bijv. afb.12 en 13).¹¹⁶ Het toonde Israëls daderschap in optima forma en daarmee was een duidelijk ander soort discours zichtbaar.

NRC Handelsblad publiceerde dergelijke foto’s minder. Ook in deze krant waren de foto’s van Palestijnse lijken op straat te zien, wat het beeld van daderschap flink versterkt moest hebben.¹¹⁷ Maar tevens toonde het dagblad foto’s waarbij Libanezen Israëlische soldaten “toejuichten” of een gesneuvelde Israëlische militair werd begraven.¹¹⁸ Dat is opmerkelijk, omdat het aandeel omgekomen Israëlische soldaten een fractie was vergeleken met niet-Israëlische soldaten. Zowel op foto’s als in tekst was *NRC Handelsblad* dus minder fel jegens Israël dan *Het Vrije Volk*.

¹¹³ *NRC Handelsblad*, 13 juli 1982, p.7. *NRC Handelsblad*, 7 aug. 1982, p.7. *NRC Handelsblad*, 23 aug. 1982, p.7. *Het Vrije Volk*, 11 juni 1982, p.5. *Het Vrije Volk*, 29 juni 1982, p.5.

¹¹⁴ *NRC Handelsblad*, 13 juli 1982, p.7. *NRC Handelsblad*, 20 sept. 1982, p.4 en p.7. *NRC Handelsblad*, 21 sept. 1982, p.7.

¹¹⁵ *Het Vrije Volk*, 25 juni 1982, p.6.

¹¹⁶ Zie onder meer: *Het Vrije Volk*, 7 juni 1982, p.1. *Het Vrije Volk*, 12 juni 1982, p.1. *Het Vrije Volk*, 6 juli 1982, p.1. *Het Vrije Volk*, 8 juli 1982, p.1. *Het Vrije Volk*, 14 juli 1982, p.1. *Het Vrije Volk*, 17 juli 1982, p.1. *Het Vrije Volk*, 20 sept. 1982, p.1. *Het Vrije Volk*, 17 sept. 1982, p.7. *Het Vrije Volk*, 21 sept. 1982, p.5. *Het Vrije Volk*, 23 sept. 1982, p.5.

¹¹⁷ *NRC Handelsblad*, 20 sept. 1982, p.1. *NRC Handelsblad*, 21 sept. 1982, p.4.

¹¹⁸ *NRC Handelsblad*, 7 juni 1982, p.1. Op deze foto van een Israëlische tank stond erbij dat de foto door de Israëlische militaire censor was geretoucheerd: *NRC Handelsblad*, 8 juni 1982, p.4. *NRC Handelsblad*, 9 juni 1982, p.1. Op pagina 4 was opvallend genoeg een foto van een gesneuvelde Israëlische luitenant-kolonel gepubliceerd. Er zaten wel wat foto’s tussen die relatief heftig waren, zie bijv.: *NRC Handelsblad*, 7 juni 1982, p.4 waar een Libanese vrouw vlucht voor Israëlische bombardementen. Of *NRC Handelsblad*, 7 aug. 1982, p.16 waarop Libanezen tussen de puinhopen te zien zijn.

Afb.9: Een Palestijns meisje en haar broertje voor hun verwoeste huis.¹¹⁹ Afb.10: Lijken liggen op straat na het bloedbad in het Palestijnse vluchtelingenkamp Sabra.¹²⁰

Wat betreft woordgebruik was er ook wat veranderd. Het gebruik van de term “Palestina” steeg licht, bijvoorbeeld als oproep om hulp te bieden.¹²¹ De verwachting was dat dit woord meer zou voorkomen vanwege toenemende steun voor een toekomstig Palestijnse staat, maar dat was niet het geval. En niet verrassend was nog nooit zo vaak het woord “Palestijnen” gebruikt als tijdens de Libanonoorlog. Nog nooit eerder was de aandacht en de sympathie voor deze groep zo groot als toen. Een woord dat lange tijd zo goed als verdwenen was maar weer vaker gebruikt werd, was de term “Joden” of “Joods”.¹²² Dat had vooral te maken met verwijzingen naar de Holocaust. Want terwijl de Joden toen ongekend geleden hadden, maakten ze zich tijdens de Libanonoorlog ook schuldig aan massamoord, zo was de redenatie. Daarnaast werd de term “Joden” gebruikt omdat de joodse gemeenschap buiten Israël zich schaamde voor het toegepaste geweld in Libanon.¹²³

De Libanonoorlog was voor *Het Vrije Volk* en *NRC Handelsblad* een duidelijk scharnierpunt met betrekking tot Israël. De jaren hiervoor nam weliswaar de sympathie af en nam de kritiek toe, maar een daderstaat was Israël nog niet. Vanaf 1982 was dat wel degelijk het geval. Zo begon het land een oorlog zonder in gevaar te zijn, paste het buitenproportioneel geweld toe en wilde het bezette gebieden annexeren waardoor een vredesverdrag verder uit zicht zou raken. De bloedbaden in de vluchtelingenkampen Sabra en Shatila deed het daderschap alleen maar toenemen. De kritiek richtte zich specifiek op premier Begin en defensie minister Sharon. Ook in het discours werd Israël als daderstaat bestempeld. Dat was bijvoorbeeld zichtbaar in woorden als “moorden”, “oorlogsmisdaden” en “uitroeiing”. Voor 1982 kwamen dergelijke woorden niet voor en kon Israël zich beroepen op

¹¹⁹ *Het Vrije Volk*, 6 juli 1982, p.1.

¹²⁰ Deze foto was zowel te zien in *NRC Handelsblad* 20 sept 1982 (p.1) als *Het Vrije Volk*, 20 sept. 1982 (p.1).

¹²¹ *NRC Handelsblad*, 15 juni 1982, p.4. *NRC Handelsblad*, 25 juni 1982, p.7.

¹²² Zie bijv.: *NRC Handelsblad*, 23 aug. 1982, p.7. *Het Vrije Volk*, 25 juni 1982, p.6. *Het Vrije Volk*, 4 aug. 1982, p.5. *Het Vrije Volk*, 12 aug. 1982, p.5. *Het Vrije Volk*, 23 sept. 1982, p.7.

¹²³ *NRC Handelsblad*, 23 sept. 1982, p.4. *Het Vrije Volk*, 24 sept. 1982, p.7.

zelfverdediging. Omdat het aantal omgekomen Palestijnen en Libanezen groot was, begonnen columnisten, briefschrijvers en hoofdredactionele commentaren verwijzingen naar de Holocaust te maken. Dat was ook mede te reden dat termen als “Joden” en “Joods” toenamen. Op foto’s was eveneens een verandering zichtbaar. Israëliërs werden niet langer meer veelal als slachtoffers afgebeeld. De Palestijnen en Libanezen stonden daarentegen als slachtoffers op de foto’s.

4.6 De Eerste Intifada (1987-1988)

Al langere tijd borrelde er iets aan de Palestijnse oppervlakte. Er was onvrede over het uitblijven van diplomatieke besprekingen en het harde ingrijpen van het Israëlische leger (Tessler, 2009:677). Ook de toename van Israëlische nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever wekte woede op, net als de vernederende grenscontroles (Bregman, 2000:121). Al deze zaken droegen bij aan een in december 1987 ontstane Palestijnse volksopstand, die bekend kwam te staan als de Eerste Intifada. De aanleiding was een incident op 8 december. Aan de grens met Gaza botste een Israëlisch tanktransportvoertuig op een aantal andere voertuigen. Vier Palestijnen overleefden dat niet. Bij hun begrafenissen ontstond een grootschalig protest, mede omdat het gerucht rondging dat de chauffeur van het Israëlische transportvoertuig met opzet het ongeluk had veroorzaakt (Tessler, 2009:679. Bregman, 2000:119). Het bleek de spreekwoordelijke druppel. Het protest verspreidde zich als een olievlek over de bezette gebieden. Kenmerkend voor deze gebeurtenis was de grootschalige media-aandacht voor deze opstand (Wolfsfeld, 1997:127-128).

In de weken na het begin van de opstand was regelmatig in *Het Vrije Volk* te lezen hoe Israëlische soldaten Palestijnen hadden gedood of gewond.¹²⁴ Daartegenover stond zelden door Israël “gerechtvaardigd” toegepast geweld tegen Palestijnse terroristen.¹²⁵ Daarbij stak *Het Vrije Volk* niet onder stoelen of banken dat Israël veel te hard ingreep. Omdat het bezet gebied was, was niet de politie maar het leger aanwezig. Die munt uit in oorlogsvoering, schreef de krant, “maar [het leger] weet niet hoe het waterkanon te hanteren”.¹²⁶

Naast het harde optreden hekelde *Het Vrije Volk* het totale gebrek aan medewerking van Israël voor een oplossing in het Israël-Palestinaconflict. Wanneer bekend werd dat zowel Arafat als de grootmachten bereid waren tot onderhandelingen, was de keuze voor Israël volgens de krant: kiezen tussen vrede met de PLO of oorlog met de hele wereld. “Gevreesd moet worden voor het laatste”, schreef het dagblad.¹²⁷ En toen Arafat niet inging op bepaalde eisen, benadrukte het dagblad dat de PLO-voorzitter tenminste wel wilde praten over een vredesregeling. “Het enige antwoord uit

¹²⁴ Zie onder meer: *Het Vrije Volk*, 12 dec. 1987, p.7. *Het Vrije Volk*, 16 dec. 1987, p.7. *Het Vrije Volk*, 17 dec. 1987, p.5. *Het Vrije Volk*, 28 mei 1988, p.5.

¹²⁵ *Het Vrije Volk*, 8 maart dec. 1988, p.7.

¹²⁶ *Het Vrije Volk*, 17 jan. 1988, p.4.

¹²⁷ *Het Vrije Volk*, 15 dec. 1988, p.3.

Jeruzalem luidt als sinds 1948: ‘Wij zien niets nieuws onder de zon. De heer Arafat is alleen een betere acteur geworden.’¹²⁸ Die starre houding van Israël straalde frustratie en moedeloosheid uit bij *Het Vrije Volk*.

Ook in *NRC Handelsblad* was met grote regelmaat te lezen hoe Israëlische soldaten Palestijnen hadden gewond of gedood.¹²⁹ De krant vond eveneens dat het toegepaste geweld alle perken te buiten ging. Zo wees het op het inzetten van beroepsmilitairen die met scherp op jonge betogers schoten en hen met geweerkolven in elkaar sloegen. Door het harde optreden werd hun inzet voor de Palestijnse zaak alleen maar versterkt, schreef de krant. Tijdens de Eerste Intifada sneuvelden tot en met december 1988 ruim driehonderd Palestijnen tegenover circa tien Israëliërs (Bregman, 2000:130-131).

Eveneens hekelde het dagblad die starre houding van Israël inzake de vredesbesprekingen. De krant richtte zijn pijlen specifiek op de rechtse Likudpartij en de religieuze partijen. Toen de verkiezingen naderden en de Likudpartij het goed deed in de peilingen, vreesde de krant voor de nabije toekomst. Opnieuw een regering van vier jaar onder leiding van Shamir noemde het dagblad “een rampzalig vooruitzicht”. Het vooruitzicht met een rechts-religieuze coalitie was “mogelijk nog rampzaliger.”¹³⁰ Vredesonderhandelingen met de Palestijnen zouden uit zicht raken en mogelijk zou het Israëlische leger nog harder gaan optreden in de bezette gebieden, verwachtte de krant.

Vanaf het begin van de Eerste Intifada kwam Israël nauwelijks nog positief in het nieuws. Zo was het voor Joodse kolonisten toegestaan om te schieten op Palestijnen, klapte een Israëlische reservist uit de school over de mishandeling van Palestijnen, waren er berichten over deportaties van Palestijnen en er waren geruchten over het levend begraven van Palestijnen.¹³¹ Nadat op televisie beelden van mishandelde Palestijnen waren getoond, schreef een columnist van de *Het Vrije Volk*: “Nog nooit is zo schokkend duidelijk getoond wat het Israëlische optreden tegen de Palestijnen in de bezette gebieden inhoudt.”¹³² Al die berichtgeving moet het beeld van Israël als dader versterkt hebben. Artikelen over terreuraanslagen op Israëliërs kwamen daarentegen zelden voor.¹³³ Ook briefschrijvers die het voor Israël opnamen, kwamen bijna niet meer voor.¹³⁴

¹²⁸ *Het Vrije Volk*, 15 dec. 1988, p.5.

¹²⁹ Zie onder meer: *NRC Handelsblad*, 12 dec. 1987, p.4. *NRC Handelsblad*, 14 dec. 1987, p.4. *NRC Handelsblad*, 16 dec. 1987, p.1. *NRC Handelsblad*, 17 dec. 1987, p.1. *NRC Handelsblad*, 18 dec. 1987, p.4. *NRC Handelsblad*, 22 dec. 1987, p.1. *NRC Handelsblad*, 11 jan. 1988, p.4. *NRC Handelsblad*, 1 febr. 1988, p.4. *NRC Handelsblad*, 8 okt. 1988, p.4. *NRC Handelsblad*, 19 okt. 1988, p.4.

¹³⁰ *NRC Handelsblad*, 2 nov. 1988, p.9.

¹³¹ Een kleine greep uit de artikelen: *Het Vrije Volk*, 23 febr.1988, p.7. *Het Vrije Volk*, 1 juni 1988, p.5. *Het Vrije Volk*, 14 juni 1988, p.5. *NRC Handelsblad*, 21 dec. 1987, p.4. *NRC Handelsblad*, 1 okt. 1988, p.4. *NRC Handelsblad*, 23 dec. 1987, p.4. *NRC Handelsblad*, 8 febr. 1988, p.1. *NRC Handelsblad*, 15 febr. 1988, p.1.

¹³² *Het Vrije Volk*, 3 maart 1987, p.5.

¹³³ *NRC Handelsblad*, 31 okt. 1988, p.1.

¹³⁴ De briefschrijver in *NRC Handelsblad*, 8 febr. 1988 (p.8) was een uitzondering.

Afb.11: Palestijnse jongeren gooien stenen naar Israëlische militairen in de Gazastrook.¹³⁵

Vergeleken met 1982 was het discours weinig veranderd. Beide kranten gebruikten vermoedelijk opnieuw frequenter het woord “Palestijnen”. Voor het eerst speelde zich namelijk een conflict af tussen Palestijnen en Joodse Israëliërs. Omdat de Arabische landen geen rol speelden, lag de nadruk nog duidelijker op de ongelijke machtsverhoudingen. Niet voor niets kwamen alleen nog de termen “bezette gebieden” en “bezetting” voor.¹³⁶ Daarbij nam het aantal keren dat het woord “bezetting” voorkwam toe, als teken dat de kranten meer aandacht hadden voor de slechte situatie van de Palestijnen. *NRC Handelsblad* gebruikte het woord “koloniale” om de ongelijke situatie aan te duiden.¹³⁷ Zo wees de krant op hoe sommige Palestijnen die in Israël werkten, uren voor zonsopgang opstonden en naar zogenoemde “slavenmarkten” moesten gaan om daar hun diensten aan te bieden.

Tijdens de Libanonoorlog gebruikten *Het Vrije Volk* en *NRC Handelsblad* beladen woorden als “uitroeiing”, “massamoord” en “bloedbad”. Ondanks dat beide gebeurtenissen niet geheel vergelijkbaar waren, hanteerde *Het Vrije Volk* ook een dergelijk woord in 1988. Toen een Joods meisje op de Westelijke Jordaanoever was getroffen door een kogel, zei premier Shamir dat God haar bloed zou wreken. Tot dat moment waren 141 Palestijnen en twee Israëliërs gedood.¹³⁸ De krant gebruikte het woord “moorden” om naar die omgekomen Palestijnen te verwijzen. Die term zou nooit gebruikt zijn in de periode voor de jaren tachtig en impliceerde nogmaals dat het Israëlische leger niet-Joden doodde zonder goede reden.

Wat betreft de beeldvorming was er eveneens weinig verschil met 1982. Wellicht werd het

¹³⁵ *NRC Handelsblad*, 11 jan. 1988, p.4.

¹³⁶ Zie bijv.: *Het Vrije Volk*, 15 dec. 1987, p.7. *Het Vrije Volk*, 7 jan. 1988, p.4. *Het Vrije Volk*, 19 febr. 1988, p.4. *Het Vrije Volk*, 3 maart 1988, p.5. *NRC Handelsblad*, 14 dec. 1987, p.1. *NRC Handelsblad*, 15 dec. 1987, p.1. *NRC Handelsblad*, 17 dec. 1987, p.9.

¹³⁷ *NRC Handelsblad*, 17 dec. 1987, p.9.

¹³⁸ *Het Vrije Volk*, 14 april 1988, p.11.

daderschap van Israël en daarmee het slachtofferschap van de Palestijnen nog sterker benadrukt. Het terugkerende en tevens dominante beeld was hoe zwaarbewapende Israëlische soldaten tegenover de zwakke met stenen gooiende Palestijnen stonden (zie afb.11).¹³⁹ Verder waren foto's te zien van Palestijnen die werden mishandeld of waarop een Palestijnse dreumes werd tegengehouden door Israëlische soldaten met machinegeweren.¹⁴⁰ Op het eerste gezicht kwamen er geen foto's meer voor waarbij Israël als slachtoffer werd afgebeeld. In 1982 was dat al voor een groot deel zichtbaar.

Tot slot viel een omstreden spotprent op. Daarop was Israël als vogelverschrikker afgebeeld (zie afb.12). Voor de helft droeg die een nazi-uniform en de andere helft bestond uit gestreepte kleding, verwijzend naar de kleding in Auschwitz. Het is opmerkelijk dat de krant dit toeliet. Dat de cartoonist Israël vereenzelvigde met nazi-Duitsland en ook teruggreep op de Holocaust, toonde aan hoe het discours eind jaren tachtig significant anders was dan rond 1967.

Afb.12: Een vogelverschrikker met een nazi-uniform en Auschwitzkleding.¹⁴¹

Met de Eerste Intifada werd het beeld van Israël als daderstaat verder versterkt en tegelijk het slachtofferschap van de Palestijnen vergroot. Het beeld in de media van met stenen gooiende Palestijnen tegenover een overmacht aan hard ingrijpende Israëlische soldaten met machinegeweren was veelzeggend en deed de PR van Israël geen goed. De onwil van Israël om tot een oplossing in het Midden-Oosten te komen deed de frustratie van beide kranten toenemen. Vergeleken met 1982 was het discours aan weinig verandering onderhevig. Het woord “Palestijnen” kwam nog vaker voor dan eerder en daarmee was er opnieuw meer aandacht voor het lot van de Palestijnen. Dat kwam ook mede omdat het conflict zich afspeelde tussen de Palestijnen en Joodse Israëliërs. Verder was het gebruikelijk om te spreken over “bezette gebieden” of “bezetting”. Ook werd in deze periode gesproken over “moorden” en werd net als tijdens de Libanonoorlog een verwijzing naar de Holocaust en nazi-Duitsland gemaakt. Waar in 1982 nog weleens een foto vanuit Israëliërs perspectief werd

¹³⁹ Zie onder meer de foto's in: *NRC Handelsblad*, 14 dec. 1987, p.4. *NRC Handelsblad*, 15 dec. 1987, p.4. *NRC Handelsblad*, 18 dec. 1987, p.4. *NRC Handelsblad*, 11 jan. 1988, p.4.

¹⁴⁰ *Het Vrije Volk*, 16 dec. 1987, p.7. *Het Vrije Volk*, 18 dec. 1987, p.7. *Het Vrije Volk*, 16 febr. 1988, p.7. Zie ook onder andere: *Het Vrije Volk*, 25 febr. 1988, p.16. *Het Vrije Volk*, 27 febr. 1988, p.1. *Het Vrije Volk*, 7 maart 1988, p.7.

¹⁴¹ *Het Vrije Volk*, 9 april 1988, p.7.

genomen of waarop een Israëlische soldaat als slachtoffer werd gefotografeerd, was dat tijdens de Eerste Intifada niet meer het geval.

Conclusie en discussie

Het discours in *Het Vrije Volk* en het *Algemeen Handelsblad* (vanaf 1970: *NRC Handelsblad*) toonde een sterke verschuiving tussen de stichting van Israël en de Eerste Intifada. In het commentaar van *Het Vrije Volk* kwam de blijdschap voor een Joodse staat sterk tot uitdrukking. Ook keek de sociaaldemocratische krant vol bewondering naar hoe de Joden het land vanuit het niets in een democratische, socialistische en florerende staat hadden getransformeerd. Het *Algemeen Handelsblad* was minder uitgesproken, maar rechtvaardigde de stichting van Israël door de trieste gebeurtenissen in Europa. De schuldigen in de Eerste Arabisch-Israëliische Oorlog waren de grote mogendheden als Amerika, de Verenigde Naties en de Sovjet-Unie. Zij hadden gezorgd voor de escalatie van het conflict. Ondanks dat de Joodse staat recent was opgericht, gebruikten beide kranten wel direct het woord “Israël”. De term “Joden” kwam eveneens geregeld voor. Niet verrassend kwam de term “Palestijnen” nauwelijks voor.

Tijdens de Suezcrisis in 1956 was de term “Palestijnen” eveneens zelden te lezen. Dat gold opvallend genoeg ook voor het woord “Palestina” en “Joden”. Waarom die woorden bijna niet meer te lezen waren, is speculatie. Mogelijk was het inmiddels bekend dat er veelal Joden in Israël verbleven. In de commentaren legden *Het Vrije Volk* en het *Algemeen Handelsblad* de schuld van de Suezcrisis bij Frankrijk en Engeland. Beide kranten namen het die landen kwalijk dat zij de toekomst van Israël op het spel zetten. Een slechte afloop kon zomaar leiden tot het einde van de Joodse staat, vreesden ze. Wel stonden de twee kranten volledig achter de door Israël geïnitieerde aanval. Die actie was bedoeld om Israël's positie in de regio te verbeteren. Het nog als kwetsbaar beschouwde land verdedigde zich onder meer tegen invallen van Palestijnse terroristen en een sterker wordend Egypte.

De sympathie en het slachtofferschap waren tijdens de Zesdaagse Oorlog in 1967 op een hoogtepunt. De Arabische landen hadden de oorlog uitgelokt en Israël stond volledig in zijn recht om aan te vallen, zo was het oordeel. *Het Vrije Volk* en het *Algemeen Handelsblad* stonden vol met bezorgde berichten over het geïsoleerde Israël dat nog nooit eerder zo in zijn bestaansrecht was bedreigd als toen. Die vrees verdween na enkele dagen en maakte plaats voor grote blijdschap door de behaalde overwinningen. Het veroverde gebied kon goed gebruikt worden tijdens de onderhandelingen. Daarbij waren grenscorrecties nodig om de stabiliteit in de regio te waarborgen, zo schreven beide kranten. Ook waren zij het erover eens dat er geen plek voor de Palestijnse vluchtelingen in Israël was. Het woord “Palestijnen” leek licht toe te nemen, al bleef het beperkt. Niet alleen in commentaren maar ook op foto's en in artikelen was het slachtofferschap zichtbaar. Want ondanks dat vele duizenden Arabieren waren omgekomen (en aan Israëlische kant een fractie daarvan), was op foto's te zien hoe Israël nauwelijks vanuit een negatieve invalshoek werd belicht. Israël werd óf afgebeeld als overwinnaar óf als slachtoffer in de oorlog. Ook in artikelen ontstond het beeld dat Israël een “schone” oorlog voerde, terwijl algemeen bekend is dat alle partijen in een oorlog

misdaden plegen. Welke gevolgen die onvolledige informatie voor de lezers had, is lastig te voorspellen. Maar ongetwijfeld was het van invloed op de manier hoe redactie en lezers naar Israël keken.

Met de Jom Kippoeroorlog was er iets veranderd. Het gevaar voor Israëls bestaansrecht was verdwenen en zijn onverzoenlijke houding in de vredesonderhandelingen leidde tot minder sympathie. Verder namen de aandacht en de sympathie voor de Palestijnen verder toe. Het was overigens niet zo dat het sentiment in Nederland anti-Palestijns was, zoals Digan (2016:242) al schreef. Maar er was in de eerste decennia na de stichting van Israël vooral een gebrek aan aandacht voor de Palestijnse problemen, mede omdat de prioriteit van de Nederlandse media bij Israël lag. Vanaf de jaren zeventig nam de berichtgeving over de Palestijnen in beide kranten toe. De Arabische landen, die tot 1967 de Palestijnse belangen vertegenwoordigden, waren bij beide dagbladen weinig geliefd en dat ging mogelijk ten koste van de Palestijnse aandacht. Omdat de PLO in de jaren zeventig prominenter in beeld kwam, verschenen er meer pro-Palestijnse artikelen in beide dagbladen. Ook briefschrijvers schreven minder pro-Israëliëse of zelfs pro-Palestijnse stukken. Omdat het lot van de Palestijnen meer over het voetlicht werd gebracht, nam het slachtofferschap van de Palestijnen toe. Dat was bijvoorbeeld ook te zien aan het toenemende gebruik van woorden als “bezetting” en “bezette gebieden”. Daarentegen was van Israël als daderstaat nog geen sprake, mede omdat de Arabische landen deze oorlog waren begonnen. Vanaf 1973 was er ook aandacht voor Arabische slachtoffers op foto’s, hoewel de mate nog beperkt was en de Israëliëse slachtoffers nog veruit de overhand hadden.

De Libanonoorlog in 1982 leidde tot een sterke discoursverandering en zorgde dat Israël een daderstaat werd. De inval in Libanon werd door *Het Vrije Volk* en *NRC Handelsblad* fel bekritiseerd. Het eenduidige oordeel was dat het geweld buitenproportioneel was, de kans op een vredesoplossing kleiner werd en het onmogelijk was om de PLO volledig uit te schakelen. Bovendien schreven beide kranten dat Israël voor het eerst niet aanviel vanwege een dreiging voor zijn bestaansrecht, maar alleen om de bezette gebieden te annexeren. Daarmee leek het besef in te dalen dat Israël – specifiek de Likudpartij – niets gaf om het lot van de Palestijnen en dat voor het eerst op grote schaal in daden liet blijken. Met het bloedbad in de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila werd het daderschap van Israël verder vergroot. Mede daardoor was de toon in beide kranten ongekend fel. Het gebruik van woorden als “oorlogsmisdaden”, “(massa)moord”, “uitroeiing” en “volkerenmoord” waren voor 1982 ondenkbaar en toonde aan hoe het argument van zelfverdediging niet langer meer van toepassing was. Vanwege het grote aantal omgekomen Palestijnen en Libanezen begonnen briefschrijvers verwijzingen naar de Holocaust te maken. Want hoe viel te rijmen dat de Joodse Israëliërs mensen aan het vermoorden waren, terwijl het Joodse volk zelf een ongekende massamoord had meegemaakt, zo was grofweg de redenatie. Dat was ook de reden dat de zo goed als verdwenen woorden “Joden” en “Joods” weer toenamen in beide kranten. In *NRC Handelsblad* was de toon minder fel en waren de pro- en anti-Israëliëse artikelen meer in balans. Op foto’s was eveneens een verandering zichtbaar. Niet langer stonden Joodse mensen als slachtoffers centraal of waren foto’s vanuit een Israëliësch

perspectief gemaakt. Vanaf 1982 waren veelal Libanese en Palestijnse slachtoffers afgebeeld.

Het oordeel van beide kranten tijdens de Eerste Intifada was eveneens dat Israël veel te hard ingreep op onschuldige Palestijnen. Dat was ook het beeld dat centraal stond: zwaarbewapende Israëlische soldaten tegenover met stenen gooiende Palestijnen. Dat leidde tot een toename van het beeld van Israël als daderstaat en tegelijk werd het slachtofferschap van de Palestijnen versterkt. De onwil van Israël om tot een oplossing in het Midden-Oosten te komen deed de frustratie en moedeloosheid bij beide kranten nog meer toenemen. Het discours tijdens de Eerste Intifada was grofweg hetzelfde als in 1982. Mogelijk nam het woord “Palestijnen” opnieuw toe, omdat een conflict voor het eerst zonder Arabische landen plaatsvond en de aandacht daardoor nog meer op de ongelijke behandeling van de Palestijnen kwam te liggen. *Het Vrije Volk* gebruikte het woord “moorden” om de gedode Palestijnen aan te duiden. Het meest extreme geval was hoe een cartoonist in die krant Israël vereenzelvigde met nazi-Duitsland. Daarnaast waren op foto's zo goed als alleen Palestijnen als slachtoffers te zien en kwam Israël in artikelen nauwelijks nog positief in het nieuws. Het toonde aan hoe verschillend het discours in 1982 en 1987 was vergeleken met daarvoor.

Het Vrije Volk en het *Algemeen/NRC Handelsblad* volgden in hun berichtgeving tamelijk dezelfde lijn. Er waren kleine verschillen. Zo was de toon van *Het Vrije Volk* tijdens de Libanonoorlog feller, waren op foto's meer niet-Israëlische slachtoffers te zien en leek het alsof de berichtgeving tussen pro- en anti-Israëlische artikelen meer in evenwicht was. Verder had *NRC Handelsblad* meer aandacht voor het Israël-Palestinaconflict. Volgens Grünfeld (1984:44) stond de liberale krant in de top van de Nederlandse dagbladers met de meeste artikelen over het Midden-Oosten. Het gaat echter te ver om te stellen dat *Het Vrije Volk* daarmee minder belangstelling voor het Midden-Oosten had. Zoals in 3.2.1 al opgemerkt was, had *Het Vrije Volk* minder correspondenten in dienst. Een ander significant verschil tussen beide kranten was dat het *Algemeen/NRC Handelsblad* vanaf de Zesdaagse Oorlog meer aandacht had voor het Palestijnse vluchtelingenprobleem. Van der Hoeven (2012:281) constateerde dat eveneens en dat was in 1967 opvallend, omdat een golf van Arabierenhaat Nederland toen teisterde. Een mogelijke verklaring daarvoor is dat de liberale krant trachtte beide partijen in het nieuws te belichten.

Het Vrije Volk en het *Algemeen/NRC Handelsblad* lieten een duidelijk kantelpunt in hun discours zien tijdens de Libanonoorlog wat betreft slachtoffer- en daderstaat. Daarmee zijn de bevindingen in deze scriptie in lijn met andere studies (Boom, 2021. Ensel, 2014:100. Wolfsfeld, 1997:150. Peeters, 1997:237. Bentinck, 2013:75). Evelien Gans (2016:171, 180) wees op de Zesdaagse Oorlog als het begin van een keerpunt, omdat meer mensen zich ongemakkelijker over het beleid van Israël begonnen te voelen. Met de Jom Kippoeroorlog was er duidelijk meer kritiek, zoals beide kranten soms lieten blijken. Een daderstaat was Israël echter nog niet.

Sanz Sabido (2015) concludeerde dat het woord “Palestijnen” na 1967 frequenter voorkwam in Britse kranten. Dat lijkt in lijn met dit onderzoek, al leent een kwantitatieve inhoudsanalyse zich

daar beter voor. Uit de studie van Holmila (2009) kwam naar voren dat Scandinavische kranten de stichting van Israël rechtvaardigde vanwege de Holocaust en andere tragische gebeurtenissen in Europa. Die rechtvaardiging komt overeen met de commentaren in het *Algemeen Handelsblad*.

In de constructie van Israël als slachtofferstaat was vooral de zwakte van het land een sterke factor. Tegenover de Joodse staat stond een overmacht aan sterke Arabische landen. Dat was althans het beeld dat Israël verkondigde. Het verleden van de Joden in Europa speelde mogelijk ook een rol, al was daar weinig over te lezen. De reden voor Israël als daderstaat was toch vooral het buitenproportionele geweld en de beëindiging van Israël als bedreigde staat. Ook de manier hoe Israël de Palestijnen behandelde, leidde tot een versterkt daderschap.

De toegevoegde waarde van deze scriptie is dat de geschiedenis van Israël en het Midden-Oosten over een langere periode is onderzocht, met speciale aandacht voor Israël als slachtoffer- en daderstaat. Voor zover bekend is een discoursanalyse nooit eerder toegepast op Nederlandse kranten over een langere periode. Dat geeft inzicht in hoe en wanneer de houding en het discours van *Het Vrije Volk* en het *Algemeen/NRC Handelsblad* is veranderd. Dat kan iets zeggen over wanneer de publieke opinie in Nederland kritischer werd op Israël en waar de huidige kritiek op is gebaseerd. Bovendien zijn ook foto's en spotprenten meegenomen in de analyse, wat zorgt voor een completer beeld.

De keuze voor *Het Vrije Volk* en het *Algemeen/NRC Handelsblad* had enkele voordelen, waaronder de goede toegankelijkheid en omdat beide kranten werden beschouwd als twee uitersten van elkaar. Het nadeel van de liberale krant was dat commentaren bij tijd en wijle schaars waren, zoals dat in lijn was met het liberale gedachtegoed. Enkele hiaten in de analyse waren het gevolg. Daarnaast lag in deze scriptie de nadruk op de grote gebeurtenissen. De periodes daartussen kregen daardoor minder aandacht en wellicht was het discours al eerder dan in 1982 sterk aan verandering onderhevig.

En niet alleen kleven er nadelen aan het materiaal. Ook een kwalitatieve inhoudsanalyse middels een discoursanalyse kent beperkingen. Bepaalde onderwerpen zoals het aantal keren dat het woord "Palestijnen" voorkwam of hoe vaak foto's vanuit Israëliësch perspectief werden gepubliceerd, lenen zich beter voor kwantitatief onderzoek, omdat de kans op vooringenomenheid met cijfers kleiner is.

Zoals in 2.2.1 is opgemerkt, gaf Israël eind vorige eeuw veel geld uit om de wereldwijde publieke opinie positief te beïnvloeden. Dat moet van invloed zijn geweest op de berichtgeving. Maar hoe zat het met die PR-campagnes in de decennia daarvoor? In *Het Vrije Volk* en het *Algemeen/NRC Handelsblad* werd bijvoorbeeld gesproken over censuur, "journalistenbussen" en vele voorlichters.¹⁴² Het zou interessant zijn om te onderzoeken wat voor invloed het Israëliësch persbeleid op de Nederlandse media had in de tweede helft van de vorige eeuw? Verder zou het van toegevoegde

¹⁴² Zie bijv.: *Het Vrije Volk*, 17 okt. 1973, p.5. *Het Vrije Volk*, 13 juni 1967, p.9. *Het Vrije Volk*, 8 okt. 1973, p.1. *Het Vrije Volk*, 10 okt. 1973, p.5. *Algemeen Handelsblad*, 19 mei 1948, p.1. *NRC Handelsblad*, 10 juni 1982, p.4.

waarde zijn om hetzelfde onderzoek te verrichten, maar dan met andere Nederlandse kranten. Op die manier kan een genuanceerder beeld worden gegeven van de (discours)verandering van Israël van slachtoffer- naar daderstaat. Of het land de komende decennia nog verder opschuift naar een daderstaat, ligt in handen van een nieuwe generatie. In mei 2023 vierde Israël het 75-jarige bestaan en ongetwijfeld zal het land de komende 75 jaar nog steeds bestaan. Maar hoe zal de wereld in 2098 naar de Joodse staat kijken?

Bibliografie

Wetenschappelijke literatuur

- Abicht, L. (2006). *Geschiedenis van de joden van de Lage Landen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Bentinck, L. (2013). *Afscheid van een vertrouwd Israël: hoe het olie-embargo van 1973 en de Libanonoorlog in 1982 de Nederlandse sympathie voor Israël veranderden*. Masterscriptie: Universiteit Utrecht.
- Berg, van den H. (2004). Discoursanalyse. *KWALON*, 9(2), pp. 29-39.
- Bosma, A., Mulder, E., & Pemberton, A. (2018). The Ideal Victim through other(s') eyes. In: M. Duggan (ed.), *Revisiting the 'ideal victim': Developments in critical victimology* (pp. 27-42). Bristol: Policy Press.
- Bregman, A. (2000). *Israel's wars, 1947-93*. London: Routledge.
- Christie, N. (1986). The ideal victim. In: E. A. Fattah (ed.), *From crime policy to victim policy* (pp. 17-30). London: Palgrave Macmillan.
- Deprez, A., Raeymaeckers, K., & Van Leuven, S. (2011). Framing van de Eerste en Tweede Intifada in de Vlaamse en Nederlandse pers. *Tijdschrift voor communicatiewetenschap*, 39(1), pp. 21-42. <https://doi.org/10.5117/2011.039.001.021>
- Digan, K. (2016). 'The activist Jew' responds to changing Dutch perceptions of Israel. In: R. Ensel & E. Gans (eds.), *The Holocaust, Israel and "the Jew"* (pp. 241-258). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Dijk, van T. A. (2001). Critical discourse analysis. In: D. Schiffrin & D. Tannen, H. Hamilton (eds.), *The Handbook of Discourse analysis* (pp. 352-371). Malden: Blackwell.
- Dijk, van T. A. (2009). Critical discourse studies: A sociocognitive approach. In: R. Wodak & M. Meyer (eds.), *Methods of critical discourse analysis* (pp. 62-86). Los Angeles: SAGE.
- Dunsky, M. (2008). *Pens and swords: How the American mainstream media report the Israeli-Palestinian conflict*. New York: Columbia University Press.
- Durante, R., & Zhuravskaya, E. (2018). Attack When the World Is Not Watching? US News and the Israeli-Palestinian Conflict. *The Journal of Political Economy*, 126(3), pp. 1085-1133. <https://doi.org/10.1086/697202>
- Ensel, R. (2014). *Haatspraak: antisemitisme - een 21e-eeuwse geschiedenis*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Ensel, R. (2016). Transnational left-wing protest and the “powerful Zionist”. In: R. Ensel & E. Gans (eds.), *The Holocaust, Israel and “the Jew”* (pp. 181–214). Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9789048527021-009>
- Gans, E. (2016). Why Jews are more guilty than others. In: R. Ensel & E. Gans (eds.), *The Holocaust, Israel and “the Jew”* (pp. 17–58). Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9789048527021-003>
- Gans, E. (2016). Philosemitism? Ambivalence regarding Israel. In: R. Ensel & E. Gans (eds.), *The Holocaust, Israel and “the Jew”* (pp. 153–180). Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9789048527021-008>
- Gans, E. (2016). Israel: Source of divergence. In: R. Ensel & E. Gans (eds.), *The Holocaust, Israel and “the Jew”* (pp. 215–240). Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9789048527021-010>
- Goldfarb, M. (2001). All journalism is local: Reporting on the Middle East. *Harvard International Journal of Press/politics*, 6(3), pp. 110–115. <https://doi.org/10.1177/108118001129172251>
- Goudswaard, M. (2009). *Een conflict tussen Israël en de Palestijnen of tussen de Joodse staat en terroristische militanten? Een onderzoek naar de focus van Nederlandse en Britse kranten tijdens twee verschillende momenten in het Israëlisch-Palestijnse conflict*. Masterscriptie: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Grünfeld, F. (1984). *Nederland en het Midden-Oosten. Het Arabische olie-embargo, 1973/1974. De verplaatsing van de Nederlandse ambassade in Israël, 1980*. Leiden: Instituut voor internationale studiën, Rijksuniversiteit Leiden.
- Haan, de I. (2010). Prominent jodendom: af- en aanwezigheid van joden in het naoorlogse Nederland. In: H. Berg & B. Wallet (eds.). *Wie niet weg is, is gezien: Joods Nederland na 1945* (pp. 43-54). Zwolle: Waanders.
- Hagens, W. (2015). *Representatie van het Jodendom Israël, Jodendom & Conflict: 1949–2014*. Masterscriptie: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Handford, M., & Gee, J. P. (2012). Introduction. In: M. Handford & J. P. Gee (eds.). *The Routledge Handbook of Discourse Analysis* (pp. 1-6). London: Routledge.
- Harbers, F. (2019). Naar een massapers, 1869-1940. In: H. Wijfjes & F. Harbers (eds.). *De krant: een cultuurgeschiedenis* (pp. 121-163). Amsterdam: Boom.
- Hart, C. (2020). Introduction. In: C. Hart (ed.). *Researching discourse: A student guide* (pp. 1-5). New York: Routledge.

- Hatuel-Radoshitzky, M., & de Jong, I. (2018). Israel and Delegitimization in Europe: The Netherlands Case Study. *Strategic Assessment*, Volume 20. No.4, pp. 80-94.
- Hellema, D. A. (1995). *Buitenlandse politiek van Nederland*. Utrecht: Het Spectrum.
- Hoeven, van der P. (2012). *Het succes van een kwaliteitskrant: de ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad*. Amsterdam, Prometheus.
- Hoeven, van der P., & Wijfjes H. (2019). Concentratie en kritische autonomie 1950-2000. In: H. Wijfjes & F. Harbers (eds.). *De krant: een cultuurgeschiedenis* (pp. 247-289). Amsterdam: Boom.
- Holmila, A. (2009). The Holocaust and the birth of Israel in British, Swedish and Finnish press discourse 1947–1948. *European Review of History—Revue européenne d'histoire*, 16:2, pp. 183-200, <https://doi.org/10.1080/13507480902767578>
- Johnstone, B. (2008). *Discourse analysis*. Malden: Blackwell.
- Kuitenbrouwer, M. (1994). *De ontdekking van de derde wereld: beeldvorming en beleid in Nederland, 1950-1990*. Den Haag: SDU Uitgeverij Koninginnegracht.
- Lowstedt, A., & Madhoun, H. (2003). The Intifada, Hasbara and the Media. *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics, and Culture*, 10(2), pp. 47–56.
- Luyendijk, J. (2010). Beyond Orientalism. *The International Communication Gazette*, 72(1), pp. 9–20. <https://doi.org/10.1177/1748048509350335>
- Michman, J., Beem, H., Michman, D. (1999). *Pinkas: geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland*. Amsterdam: Contact; Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap.
- Morris, B. (2008). *1948: a history of the first Arab-Israeli war*. New Haven, CT [etc.]: Yale University Press.
- Mulder, G., & Ariman, H., & den Tex, U. (1980), *De val van de Rode Burcht: opkomst en ondergang van een krantenbedrijf*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Neureiter, M. (2017). Sources of media bias in coverage of the Israeli-Palestinian conflict: The 2010 Gaza flotilla raid in German, British, and US newspapers. *Israel Affairs*, 23(1), pp. 66–86. <https://doi.org/10.1080/13537121.2016.1244381>
- Peeters, F. (1997). *Gezwoeren vrienden: het geheime bondgenootschap tussen Nederland en Israël*. Amsterdam: Veen.
- Peterson, L. (2015). *Palestine-Israel in the print news media: Contending discourses*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.

- Philo, G., & Berry, M. (2015). *More Bad News From Israel*. London: Pluto Press.
- Plasse, van de J., & Verbei, W. (2005). *Kroniek van de Nederlandse dagblad- en opiniepers*. Amsterdam: Cramwinckel.
- Presser, J. (1965). *Ondergang: de vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom, 1940-1945*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Ruigrok, N., Atteveldt, W.H., & Takens, J. (2013). Shifting frames in a deadlocked conflict? News coverage of the Israeli-Palestinian conflict. In: J. Seethaler, M. Karmasin, G. Melischek & R. Woehlert (eds.). *Selling war: The role of the mass media in hostile conflicts* (pp. 259-289). Bristol: Intellect.
- Sanz Sabido, R. (2015). Palestine in the British press: A Postcolonial Critical Discourse Analysis. *Journal of Arab & Muslim Media Research*, 8(3), pp. 199–216. https://doi.org/10.1386/jammr.8.3.199_1
- Scheffer, H. J. (1981). *Het Volksdagblad. Arbeidersbeweging en dagbladpers*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Schneider, M., & Hemels, J. (1979). *De Nederlandse krant: 1618-1978: van "nieuwstydninghe" tot dagblad*. Baarn: Het Wereldvenster.
- Segev, E., & Miesch, R. (2011). A systematic procedure for detecting news biases: The case of Israel in European news sites. *International Journal of Communication*, 5, pp. 1947–1966.
- Shoemaker, P. J., & Reese, S. D. (1991). *Mediating the message: Theories of influences on mass media content*. New York: Longman.
- Schoenmaker, B., & Roozenbeek, H. (2004). *Vredesmacht in Libanon: de Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985*. Amsterdam: Boom.
- Soetendorp, R. B. (1983). *Pragmatisch of principieel: het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict*. Leiden: Martinus Nijhoff.
- Tessler, M. A. (2009). *A history of the Israeli-Palestinian conflict*. Bloomington, IN [etc.]: Indiana University Press.
- Vanderveen, G. N. G. (2006). *Interpreting fear, crime, risk and unsafety: conceptualisation and measurement*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Vanderveen, G. N. G. (2011). Trial by media. Stereotypering van daders en slachtoffers. In: E.R. Muller, P. M. Schuyt, M. A. H. van der Woude & J. P. van der Leun (eds.), *De Vogel Vrij*, pp. 423-434.

- Viser, M. (2003). Attempted objectivity: An analysis of the New York Times and Haaretz and their portrayals of the Palestinian-Israelian conflict. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 8(4), pp. 114–120. <https://doi.org/10.1177/1081180X03256999>
- Visser, W. (1953). *De papieren spiegel: honderd-vijf-en-twintig jaar Algemeen Handelsblad, 1828-1953*. Amsterdam: Algemeen Handelsblad.
- Vrankrijker, de A.C.J. (1950). *Het wervende woord: geschiedenis der socialistische week- en dagbladpers in Nederland*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Vree, van F. P. I. M. (1989). *De Nederlandse pers en Duitsland 1930-1939: een studie over de vorming van de publieke opinie*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Wallet, B. (2017). Tussen marge en centrum. Joden in naoorlogs Nederland. In: H. Blom, H. Berg & B. Wallet (eds.). *Geschiedenis van de joden in Nederland* (pp.407-485). Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Wijfjes H., & Bardoel, J. (2015). Journalistieke cultuur in Nederland: een professie tussen traditie en toekomst. In: H. Wijfjes & J. Bardoel (eds.), *Journalistieke cultuur in Nederland* (pp. 11-29). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wijfjes, H., & Harbers, F. (eds.) (2019). *De krant: een cultuurgeschiedenis*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Wodak, R., & Meyer, M. (2009). Critical discourse analysis. In: R. Wodak & M. Meyer (eds.). *Methods of critical discourse analysis* (pp. 1-33). Los Angeles: SAGE.
- Wodak, R., & Reisigl, M. (2009). The Discourse-Historical Approach. In: R. Wodak & M. Meyer (eds.). *Methods of critical discourse analysis* (pp. 87-121). Los Angeles: SAGE.
- Wolfsfeld, G. (1997). *Media and political conflict: News from the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zaher, A. (2009). *A critical discourse analysis of news reports on the Israeli/Palestinian conflict in selected Arab and Western newspapers*. Nottingham Trent University: ProQuest Dissertations Publishing.
- Zelizer, B., Park, D., & Gudelunas, D. (2002). How bias shapes the news. *Journalism*, 3(3), pp. 283–307. <https://doi.org/10.1177/146488490200300305>

Nieuwsartikelen en niet-wetenschappelijke bronnen

Algemeen Dagblad (2022), “Nieuwe NOS-correspondent bestookt met discriminerende berichten: ‘Onaanvaardbaar’”, <https://www.ad.nl/nieuwe-nos-correspondent-bestookt-met-discriminerende-berichten-onaanvaardbaar>, geraadpleegd op 17 april 2023.

Boom, J. (2001), “Op de golven van Nederland-Israël”, *De Groene Amsterdammer*, <https://www.groene.nl/artikel/op-de-golven-van-nederland-israel>, geraadpleegd op: 20 mei 2023.

Gelauff, M. (2021). “Verslaggeving Israël en de Palestijnse gebieden”, <https://over.nos.nl/nieuws/verslaggeving-israel-en-de-palestijnse-gebieden/>, geraadpleegd op 19 maart 2023.

Luyendijk, J. (2006). *Het zijn net mensen: beelden uit het Midden-Oosten*. Amsterdam: Podium.

Websites

Krantenarchief van het *Algemeen Handelsblad* (vanaf 1970: *NRC Handelsblad*) en *Het Vrije Volk*: www.Delpher.nl

Bijlagen

Bijlage 1: Chronologie van belangrijke gebeurtenissen

1947

- **29 nov.:** De Algemene Vergadering van de VN stemde in met het plan om Palestina te verdelen in een Palestijnse en Israëliische staat.
- **30 nov.:** Begin van de Palestijnse Burgeroorlog. Deze oorlog tussen Palestijnse Joden en Arabieren duurde tot en met 14 mei 1948.

1948

- **14 mei:** oprichting van de staat Israël
- **15 mei:** Begin van de Eerste Arabisch-Israëliische oorlog. Egypte, Jordanië en Syrië vielen Israël aan. De oorlog zou duren tot januari 1949.

1949

- **24 jan.:** De Nederlandse regering erkende Israël de facto.

1950

- **16 jan.:** De Nederlandse regering erkende Israël *de jure*.

1956

- **29 okt.- 6 nov.:** Suezcrisis

1967

- **5-11 juni:** De Zesdaagse Oorlog tussen Israël enerzijds en Egypte, Jordanië en Syrië anderzijds.
- **22 nov.:** De Veiligheidsraad van de VN stemde in met resolutie 242, waarbij Israël werd opgeroepen om zich terug te trekken uit de in juni veroverde gebieden. In ruil daarvoor werd de Arabische landen opgeroepen om Israël te erkennen en tot veilige grenzen overeen te komen.

1973

- **6-25 okt.:** Jom Kippoeroorlog tussen Israël enerzijds en Egypte en Syrië anderzijds.
- **24 okt.:** Begin van het olie-embargo door Arabische landen aan Nederland.
- **6 nov.:** De EG-staten, inclusief Nederland, ondertekenden de resolutie dat de rechten van Palestijnen benoemt.

1982

- **6 juni:** Israël viel Libanon binnen. De maanden erna bombardeerde Israël onder meer Beiroet.
- **16-18 sept.:** De christelijke falangisten richtten bloedbaden aan in de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila. Israël weigerde in te grijpen.

1987

- **10 dec.:** Begin van de Eerste Intifada, een Palestijnse volksopstand tegen Israël. Met tussenposes duurde de opstand tot en met 1991. In 1993 werd de Eerste Intifada beëindigd met de Oslo-akkoorden.

Bijlage 2: Verantwoording kwalitatieve inhoudsanalyse

Hieronder is gedetailleerder per gebeurtenis uiteengezet welke stappen tijdens de inhoudsanalyse zijn gezet en uiteindelijk hebben geleid tot de onderzochte artikelen.

1. De stichting van Israël en de Eerste Arabisch-Israëliisch oorlog (1948)

Het Vrije Volk en het *Algemeen Handelsblad* zijn allebei van 14 mei 1948, met de stichting van de Joodse staat, tot en met 22 mei geheel doorgenomen. Alles wat te maken had met het Israël-Palestinaconflict is meegenomen in de analyse. Daarna is met de zoektermen Israël* AND Palestina AND Arabisch* gezocht naar artikelen in de periode van 23 mei tot de rest van het jaar. Omdat het *Algemeen Handelsblad* in de jaargang 1948 beschikbaar was tot 30 juni, zijn geen artikelen in de tweede helft van dat jaar geanalyseerd. Tot slot is in *Het Vrije Volk* specifiek naar de rubriek Van Dag tot Dag gezocht. Daarin becommentarieerde het dagblad binnen- en buitenlands nieuws. De zoektermen waren “Van Dag tot Dag” AND Palestina. In het *Algemeen Handelsblad* heette een soortgelijke rubriek Buitenlandse kroniek en is daarom gezocht op “Buitenlandse kroniek” AND Palestina. Uit de zoekresultaten zijn de artikelen eerst gescand. Wanneer ze bruikbaar waren voor dit onderzoek, zijn de artikelen meegenomen in de analyse. Dat gold voor alle artikelen die via zoektermen zijn onderzocht. Uiteindelijk heeft dit geleid tot veertien geheel onderzochte edities en 51 onderzochte artikelen.

2. Suezcrisis (29 okt. t/m 6 nov. 1956)

Van 29 oktober tot 10 november zijn beide kranten doorgenomen en geanalyseerd. Dat is langer dan een week, maar dat kwam omdat er na zeven dagen nog veel over werd bericht. Dit heeft geleid tot 24 geheel onderzochte edities en 128 onderzochte artikelen, waarbij het aantal geanalyseerde artikelen in het *Algemeen Handelsblad* beduidend hoger lag (79) dan in *Het Vrije Volk* (49).

3. De Zesdaagse Oorlog (5-11 juni 1967)

Omdat de Zesdaagse Oorlog veel impact in Nederland had, schreven beide kranten nog lang na 11 juni over deze kortdurende oorlog. Daarom zijn het *Algemeen Handelsblad* en *Het Vrije Volk* van 5 juni tot 14 juni geheel onderzocht. Vermoedelijk is er nog nooit zoveel over Israël geschreven als in die week. Uiteindelijk zijn 18 edities geheel onderzocht en ruim tweehonderd artikelen in de analyse meegenomen, de één relevanter voor deze studie dan de ander. Maar alle artikelen raakten in meer of mindere mate aan de Zesdaagse Oorlog.

4. De Jom Kippoeroorlog (6-25 okt. 1973)

Beide kranten zijn van 6 tot 11 oktober geheel doorgenomen. Daarna is via de zoektermen Israël* gezocht naar artikelen in de periode 12 oktober tot 11 november. De reden dat een deel van november is meegenomen, had met de oliecrisis te maken. Uit die resultaten kwamen 359 resultaten. Daarvan is grofweg de helft gescand. Vervolgens is een klein deel meegenomen in de analyse. Dit heeft geleid tot 10 geheel doorgenomen edities en 138 artikelen.

5. De Libanonoorlog (vanaf 6 juni 1982)

De Libanonoorlog begon op 6 juni 1982 en duurde officieel tot 1985. Maar het meest intensief was de oorlog tot en met de bloedbaden van Sabra en Shatila in september 1982. Daarom zijn beide kranten van 7 juni (6 juni was een zondag) tot en met 12 juni en van 16 september tot 25 september geheel doorgenomen. De periode daartussen is via de zoektermen Israël* AND Liban* onderzocht in de periode 13 juni tot 15 september. Dat leverde voor *Het Vrije Volk* 252 zoekresultaten op, waarvan de

helpt gescand is. Voor *NRC Handelsblad* leverde dat 523 resultaten op waarvan ook de helft gescand is. Een klein gedeelte is vervolgens meegenomen in de analyse. Dit leidde uiteindelijk tot 30 geheel onderzochte edities en ruim 150 artikelen. Een kanttekening hierbij is dat tweederde op conto van *NRC Handelsblad* kwam (101).

6. De Eerste Intifada (9 dec. 1987-1988)

Hoewel de Eerste Intifada officieel op 9 december begon, duurde het even voordat de eerste berichten daarover verschenen. Daarom zijn pas op 11 december de eerste edities doorgenomen. Dat is gedaan tot en met 18 december. Vervolgens is middels de zoektermen Israël* AND Palestijn* in de periode 19 december 1987 tot 31 december 1988 naar artikelen over de Eerste Intifada gezocht. Voor *Het Vrije Volk* leverde dit 423 zoekresultaten op en voor *NRC Handelsblad* 681. In beide keren is ruim de helft bekeken en de meest relevante artikelen zijn meegenomen in de analyse. Dit leidde uiteindelijk tot 14 geheel doorgenomen edities en bijna tachtig artikelen (34 voor *Het Vrije Volk* en 44 voor *NRC Handelsblad*).